

The Fundamentals of the Quran's Epistemology of Strategic Decision-Making

Marzieh Bakhshirizi, PhD student, Department of Business Management, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
Asadollah Kordnaji, Professor, Department of Business Management, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
Ahmad Akouchakian, Associate Professor, Strategic Development Research Center (Roshd), Qom, Iran
Seyed Hamid Khodadad Hoseini, Professor, Department of Business Management, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

Article History

Received: 15 May 2022

Revised: 29 June 2022

Accepted: 4 November 2022

Keywords

Strategic decision making,
Fundamentals of epistemology,
Paradigm,
Quran,
Implication research method

Corresponding Author Email:

naej@modares.ac.ir

ABSTRACT

Any field of knowledge, including the knowledge of strategic decision-making, seeks to enter the experimental reality to change, is rooted in the worldview that governs it and cannot be implemented without considering the foundations of its intellectual angle. Thus, to gain the knowledge of strategic decision-making based on the Qur'an, there is no choice but to organize its epistemology from the intellectual angle to the experimental level, based on the revelation. In this research, with the combined mechanism of the Implication research method and denotation logic, concerning Surah Anfal, we attempted to use theme and content analysis in the atlas.ti software to find examples to explain the implications based on the foundations of epistemology related to the issue, and the result is the extraction of 192 codes, 14 basic themes, and 6 organizing themes: the role and quality of the continuity of real, valid, and conscientious perceptions, the crystallization of the decision-making agent from the theoretical and practical aspects, knowledge that changes the decision, Strategic decision-making, the place of values, sources of knowledge in the subject, and the validity of knowledge sources in strategic decision-making, have been under an overarching brokering theme, a sample of the epistemology of strategic decision-making. this is the basis for the production, processing, and comprehensive formulation of the theory of strategic decision-making based on the Qur'an by the researchers of this field, thus presenting unique practical models for managers. It is strategic from the view of religious thought in the objectivity of research and development.

How to cite this article:

Bakhshirizi, M., Kordnaji, A., Akouchakian, A., & Khodadad Hoseini, S.H. (2023). The Fundamentals of the Quran's Epistemology of Strategic Decision-Making. *Journal of Strategic Management Studies*, 56(14), 189-209. (In Persian with English abstract). <https://doi.org/10.22034/SMSJ.2022.342439.1670>

©2023 The author(s). This is an open access article distributed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC), which permits use, sharing, adaptation, distribution and reproduction in any medium or format, as long as you give appropriate credit to the original author(s) and the source.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The emergence and processing of thought, theory, conceptual, and operational model of theological management of development, and thus the production of Quranic strategic decision-making knowledge, and solving strategic social and civilizational problems and challenges of Islamic-Iranian society depend on their methodical production and processing from revelatory teachings. Like any other scientific structure, the proper establishment of the epistemological structure of strategic decision-making knowledge based on the Quran requires attention to its "nature of paradigm fundamentals". Thus, every field of knowledge, such as the knowledge of strategic decision-making that seeks to enter the empirical reality for change, is rooted in the dominant world-view, and it cannot be designed and implemented without considering its paradigmatic principles. Therefore, to acquire the Qur'an-based knowledge of strategic decision-making, there is no option to adjust it epistemologically from the level of paradigm principals to the empirical level, based on revelatory teachings.

Methodology

Based on the combined mechanism of the implication research method and implication logic in the literature of the science of principles and according to AL - ANFAL Surah, the present research sought to understand and explain examples of implications based on fundamentals of Epistemology related to the subject of strategic decision-making using thematic analysis and content analysis in ATLAS.ti software.

Results and Discussion

The research process led to the extraction of 192 primary codes, 14 basic themes, including: 1. The role of true and credible perceptions in strategic decision-making; 2. The role of the conscientious perceptions in strategic decision-making; 3. The role of the perceptions system in strategic decision making; 4. The decision-maker and in terms of subjectivity and objectivity; 5. The flow of thought elite knowledge in strategic decision making; 6. Discourse knowledge in contrivance and situation of management; 7. Discourse in the field of public knowledge and socio-cultural affairs; 8. Level of tendency (in the field of faith) in strategic decisions; 9. The level of action (in the field of piety) in strategic decisions; 10. The role and place of revelation, intuition, sense and reason in strategic decision making; 11. Credibility of intuitive and face-to-face resources in strategic decision making; 12. Credibility of product resources in strategic decision making, and 6 organizing themes, including: 1. The role and quality of the continuity of true, credible and conscientious perceptions in strategic decision-making; 2. Crystallization of the decision-maker in terms of subjectivity and objectivity; 3. discourse-creating knowledge of change in strategic decision-making; 4. the position of values in strategic decision-making; 5. resources of knowledge in strategic decision-making; 6. validity of knowledge resources in strategic decision-making, under an inclusive implication theme, namely the fundamentals of the Epistemology of strategic decision-making. The results of the present manuscript included an example of the fundamentals of Quran-based Epistemology in the field of strategic decision-making. The connection of this field of knowledge with religious sciences, on the one hand, gives a better and deeper understanding and analysis of events and problems, and consequently a more appropriate action, gives strategic decision-makers, and on the other hand underlies the production, processing, and development of the theory and knowledge of strategic decision-making of the Quran by researchers, and thus the presentation of specific applied models for strategic managers from the perspective of religious (Quranic) thoughts in research and development objectivity.

Conclusion

Paradigms and models are realized in epistemic, historical, cultural, and social tools and contexts, and even in territorial and regional, and it is required to pay attention to their ecology. If progress is considered as an approach and style of life and specific life world that a school - for example, Islam - has provided for human perfection and life; in addition to inherent features embedded in this lifestyle, the situation of time and place should also be taken into account to implement it and then, an instance should be designed from that life-world and lifestyle so that it can be implemented in that situation of

time and place. Accordingly, it is necessary to seriously modify the ideological and practical foundations of macro level decision makers as well as the educational and research system of the country in accordance with the requirements of an Iranian - Islamic culture to respond to the current strategic issues of the country and scientifically and practically update the academic textbooks in the field of strategic management (and particularly strategic decision making). Hence, while enjoying the achievements of today's knowledge, the epistemic foundations of this knowledge should naturally be adopted from the Quranic teachings and the prophetic tradition - administrators and compatible with Iranian culture.

Keywords: Strategic decision making, Fundamentals of epistemology, Paradigm, Quran, Implication research method.

مطالعات مدیریت راهبردی

Homepage: <https://www.smsjournal.ir>

مقاله پژوهشی

10.22034/SMSJ.2022.342439.1670

مبانی معرفت‌شناسی قرآنی تصمیم‌گیری راهبردی

مرضیه بخشی، دانشجوی دکتری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

اسدالله کردنائیج، استاد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

احمد آکوچکیان، دانشیار، مرکز تحقیقات راهبردی توسعه (رشد)، قم، ایران

سیدحمید خدادادحسینی، استاد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>هر حوزه‌ای از دانش مانند دانش تصمیم‌گیری راهبردی که در پی ورود به واقعیت تجربی برای ایجاد تغییر است، ریشه در جهان‌بینی حاکم بر آن دارد و نمی‌تواند بدون توجه به مبانی زاویه فکری خود طراحی و اجرا شود. بدین‌سان برای دستیابی به دانش تصمیم‌گیری راهبردی قرآن‌بنیان، چاره‌ای جز تنظیم معرفتی آن از سطح مبانی زاویه فکری تا سطح تجربی، مبتنی بر آموزه‌های وحیانی نیست. در این راستا، در پژوهش پیش رو، مبنی بر سازوکار ترکیبی روش دلالت‌پژوهی و منطق دلالت در پیشینه علم اصول، با استناد به سوره انفال کوشش شده است تا با استفاده از تحلیل تم و تحلیل محتوا در نرم‌افزار atlas.ti، نمونه‌هایی از دلالت‌های مبتنی بر مبانی معرفت‌شناسی مرتبط با موضوع تصمیم‌گیری راهبردی فهم و تبیین شود. حاصل این فرآیند استخراج ۱۹۲ کد اولیه، ۱۴ مضمون پایه و ۶ مضمون سازمان‌دهنده شامل نقش و کیفیت پیوستگی ادراکات حقیقی، اعتباری و وجدانی در تصمیم‌گیری راهبردی، تبلور فاعل تصمیم‌گیرنده از جنبه نظری و کاربردی، دانش گفتمان‌آفرین تغییر و تحول در تصمیم‌گیری راهبردی، جایگاه ارزش‌ها در تصمیم‌گیری راهبردی، منابع معرفت در تصمیم‌گیری راهبردی و اعتبار منابع معرفت در تصمیم‌گیری راهبردی، در ذیل یک مضمون دلالتی فراگیر، یعنی نمونه مبانی معرفت‌شناسی تصمیم‌گیری راهبردی بوده است. گفتنی است نتایج تحقیق در مبانی معرفت‌شناسی قرآن‌بنیان در حوزه تصمیم‌گیری راهبردی است و این مهم، زمینه‌ساز تولید، فرآوری تدوین جامع نظریه و دانش تصمیم‌گیری راهبردی قرآن‌بنیان از سوی پژوهشگران این حوزه و بدین‌سان ارائه مدل‌های کاربردی خودویژه برای مدیران راهبردی، از چشم‌انداز جریان فکر دینی (قرآنی) در عینیت تحقیق و توسعه‌ای است.</p>	<p>سابقه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۲۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۱۳</p> <p>واژه‌های کلیدی تصمیم‌گیری راهبردی، مبانی معرفت‌شناختی، زاویه فکری، قرآن، دلالت‌پژوهی</p> <p>ایمیل نویسنده مسئول naeij@modares.ac.ir</p>

استناد به این مقاله: بخشی، مرضیه؛ کردنائیج، اسدالله؛ آکوچکیان، احمد؛ خداداد حسینی، سیدحمید (۱۴۰۲). مبانی معرفت‌شناسی قرآنی تصمیم‌گیری راهبردی. مطالعات مدیریت راهبردی، ۵۶(۱۴)، ۱۸۹-۲۰۹.

۱. مقدمه

اینکه جامعه از کدام زاویه فکری علمی و متأثر از کدام نظریه علمی به خط‌مشی‌گذاری راهبردی در عرصه‌های مختلف می‌پردازد، مبتنی بر تحقیقاتی است که در خدمت مسئله‌یابی و حل مسئله آن جامعه باشد. در این راستا، توجه به «تحقیقات بنیادی» می‌تواند به ارزیابی مبانی نظری تحقیقات و در پی آن حرکت در مسیر تشخیص ابهام نظری و زاویه فکری، ایده‌پردازی، گسترش خلافت‌های نظری و نظریه‌پردازی بر اساس مبانی زاویه فکری جدید بیانجامد [۴۳] و راه را برای انجام اقدام‌های راهبردی آینده‌نگار و پیشرفت‌بنیان هموار سازد.

اندیشه و دانش تصمیم‌گیری راهبردی همانند هر نوع معرفت علمی دیگر، با هدف ورود به واقعیت تجربی، طراحی نظری و عملیاتی می‌شود و هدف از آن، کشف، پیش‌بینی، تبیین و حل مسائل راهبردی است. همچنین، دانش همچون هر نوع معرفت علمی، در سلسله‌مراتب معرفتی، حد واسط زاویه فکری علم و واقعیت قرار دارد و جایگاه معرفت علمی آن باعث می‌شود تا قبل از ورود به واقعیت، مبانی هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی و ارزش‌شناختی واقعیت را از زاویه فکری اخذ نماید.

بر این اساس، گزینش مبانی زاویه فکری متفاوت در این دانش، چونان زاویای فکری اثبات‌انگار، تفسیری، و قرآن‌بنیان می‌تواند به انتخاب مسیرهای متفاوت برای ورود به واقعیت منجر شود. به این قرار، هر حوزه‌ای از علم مدیریت راهبردی مانند تصمیم‌گیری راهبردی که در پی ورود به واقعیت تجربی برای ایجاد تغییر (در راستای هدف معرفت علمی) است، ریشه در جهان‌بینی حاکم بر آن دارد و نمی‌تواند بدون توجه به مبانی زاویه فکری خود طراحی و اجرا شود. بدین‌سان، هرگونه تصمیم‌گیری راهبردی در هر نظام اجتماعی مانند نظام اسلامی لزوماً مبتنی بر زاویه فکری‌های غالب بر آن صورت می‌پذیرد.

بر این اساس، ادعای ورود جهان‌بینی اسلامی به دنیای اجتماعی مردم، چاره‌ای جز تنظیم معرفتی دانش تصمیم‌گیری راهبردی از سطح انتزاع [مبانی زاویه فکری] تا سطح تجربی بر اساس آموزه‌های وحیانی و آن هم به صورت منطقی و سازمان‌یافته و مورد اتفاق نظر اندیشمندان ندارد [۴۳]؛ چرا که، ورود ارزش‌های زاویه فکری حاکم بر هر جامعه یا سازمانی به واقعیت تجربی و دنیای اجتماعی، از مسیر علم امکان‌پذیر است. در این راستا، دانش مدیریت راهبردی و به طور خاص دانش تصمیم‌گیری راهبردی، از منظر کارکرداری علم دینی در تحقق حقیقت دین، از زمره عرصه‌هایی است که می‌توان ادعای امکان و ضرورت دانش دینی را در آن آزمود و شاخص‌های خودویژه آن را در قالب مبانی زاویه فکری معرفت‌شناخت، به محط نظر گذاشت. در معرفت‌شناسی به دنبال پاسخ به سؤالاتی هستیم که مجموع این سؤالات و پاسخ‌ها، مسائل معرفت‌شناسی را تشکیل می‌دهند از قبیل اینکه: آیا واقعیتی وجود دارد؟ بر فرض وجود، آیا قابل دست‌یافتن است؟ بر فرض دستیابی، آیا این دستیابی قطعی و یقینی است؟ بر فرض دستیابی یقینی، ابزار آن چیست؟ آیا این معرفت یقینی، مطابق با واقع است؟ ملاک مطابقت و معنای صحیح آن چیست؟ [۵۴] قرآن مجید نه تنها مسئله شناخت و معرفت انسان را نسبت به جهان خارج، یک امر ممکن می‌شمرد بلکه آن را از «اهم واجبات» معرفی می‌کند [۲۲].

بر اساس آنچه گفته شد، این تحقیق بر آن است که تحقق جنبش نرم‌افزاری و تولید دانش تصمیم‌گیری راهبردی قرآن‌بنیان و حل مسائل و چالش‌های اجتماعی و تمدنی جامعه اسلامی - ایرانی، منوط مبانی زاویه فکری و به‌طور خاص معرفت‌شناسی و بدین‌سان تولید و فرآوری این علم از متن آموزه‌های وحیانی است. در این راستا پژوهشگران در صدد هستند تا به این سؤال کانونی پاسخ دهند که مبانی معرفت‌شناسی تصمیم‌گیری راهبردی از منظر قرآن کریم چیست و چگونه در متن تصمیم‌گیری راهبردی جریان می‌یابد؟ به منظور دستیابی به پاسخ سؤال یاد شده، در این تحقیق به استخراج نمونه مبانی معرفت‌شناسی تصمیم‌گیری راهبردی با نمونه سوره انفال پرداخته می‌شود. سوره انفال با توجه به داشتن تعداد آیات مناسب برای این پژوهش و به دلیل رویکرد جامعه‌شناختی راهبردی در سوره و پرداختن به مسائل اجتماعی مختلف و نحوه مواجهه و تصمیم‌گیری درباره این مسائل (به ویژه در حوزه مدیریت راهبردی) نظیر نمونه‌های زیر انتخاب شد:

- ساختاربخشی عرصه فرهنگ و امر اجتماعی؛

- هویت‌گیری نظام سیاسی و بدین‌سان نظام مدیریت فراگیر مدنی؛

- مسائل مالی اسلام از جمله انفال و غنائم به عنوان پشتوانه بیت‌المال؛

- جنگ بدر و حوادث عبرت‌انگیز آن و ذکر صفات و امتیازات مؤمنان؛

- احکام جهاد و وظایف مسلمانان در برابر دشمنان؛

- احکام خمس و چگونگی تقسیم آن؛

- لزوم آمادگی رزمی، سیاسی و اجتماعی برای جهاد در هر زمان و مکان؛
 - برتری نیروهای معنوی مسلمانان بر دشمن با وجود کمبود ظاهری نفرات آن‌ها؛
 - حکم اسیران جنگی و شیوه رفتار با آن‌ها؛
 - دستور بستن پیمان با مشرکان و ایستادن بر سر آن؛
 - رویارویی با جریان نفاق و مبارزه و درگیری با آنان [۵۲].
 گفتنی است دستیابی به تمامی وجوه مبانی معرفت‌شناختی دانش تصمیم‌گیری راهبردی از منظر قرآن، حاجت‌مند بررسی تمامی سوره‌های قرآنی است و این پژوهش در مجال یک تحقیق، آغازگر این راه با نمونه یک سوره است.

۲. مبانی نظری و پیشینه

تصمیم‌گیری راهبردی. کاموفو، گامباردلا و پیگناتارو (۲۰۲۲) معتقدند تصمیم‌گیری راهبردی، تصمیماتی غیرتکراری و با تأثیر فراوان هستند که از نظر ساختاری در بین شرکت‌ها و در طول زمان متفاوت هستند [۱۳].

احمد، شاه و عباس (۲۰۲۱) تصمیم راهبردی را تعهد منابع و شایستگی‌های موردنیاز برای دستیابی به اهداف راهبردی، تأثیرگذاری بر جهت و ساختار سازمانی و همچنین شکل‌دادن به مسیر یک شرکت تعریف می‌کنند. تصمیمات راهبردی معمولاً شامل تعهد تیم‌های مدیریت ارشد در برنامه‌ریزی بلندمدت است و در پاسخ به مشکلات جدید، پیچیدگی یا روندهای محیطی تعیین می‌شوند که نیازمند واکنش یا تراکنش در تدوین راهبرد هستند. متغیرهای متعددی بر نحوه تصمیم‌گیری‌های راهبردی افراد تأثیر می‌گذارد. این نویسندگان همچنین اشاره می‌کنند که تصمیم‌گیری راهبردی، فرآیند چند عاملی و چند بعدی است که به پردازش مداوم اطلاعات نیاز دارد و بنابراین، تحمیل مدل‌های سفت و سخت در تصمیم‌گیری نادرست است [۳].

طبق نظر لیبیلین، رویبر و زنگر (۲۰۱۸) تصمیم‌های راهبردی، تصمیم‌هایی هستند که وابستگی متقابل به سایر تصمیم‌های هم‌زمان (مانند تصمیم‌گیری در حوزه مالی، منابع انسانی و...)، تصمیم‌های بازیگران دیگر (مانند تأمین‌کنندگان، رقبا، همکاران و...) و تصمیم‌های آینده‌نگار دارند و وابستگی به این سه نوع تصمیم، آن‌ها را از تصمیم‌های غیرراهبردی متمایز می‌سازد [۴۹]. در همین راستا استین (۲۰۱۷) نیز معتقد است، تصمیم‌های راهبردی ارتباط متقابل با تصمیم‌های دیگر داشته و بنابراین، توانایی هدایت تصمیم‌های دیگر را دارند [۷۱].

پاپولوا و گازوا (۲۰۱۶) تصمیم‌گیری راهبردی، تصمیم‌هایی با مقیاس بزرگ و پریسیکی هستند که به سختی تغییرپذیرند. آن‌ها پلی بین استراتژی‌های آگاهانه و در حال ظهور هستند. آن‌ها می‌توانند منبع اصلی یادگیری سازمانی باشند و نقش مهمی را در رشد و توسعه فردی مدیران ایفا کنند. تصمیم‌گیری راهبردی بسیار مهم است؛ زیرا شامل تصمیم‌هایی اساسی است که مسیر سازمان را تعیین می‌کند [۶۱].
 شخصیان (۲۰۱۶) به نقل از نیکلاس، تصمیم‌گیری راهبردی را پیچیده، پیش‌بینی‌نشده، بدون ساختار و با تأثیرات بلندمدت می‌داند [۷۰].
 تصمیمات راهبردی تصمیماتی هستند که در طول سال‌ها، دهه‌ها و حتی فراتر از طول عمر یک پروژه تأثیر دارند. وقتی یک تصمیم راهبردی گرفته می‌شود، بعید است که در کوتاه‌مدت تغییر کند. تصمیم‌های راهبردی معمولاً به تصمیم‌های بلندمدت اشاره دارند که تغییر یا اصلاح آن‌ها در یک دوره کوتاه دشوار است [۷۷].

به نظر نورایی (۲۰۰۸)، تصمیم‌های راهبردی از نظر ساختار، تازه و از نظر سازمان مهم هستند و معمولاً مدیریت عالی سازمان در آن‌ها نقش مهمی دارد. تصمیم‌گیری راهبردی افزایشی و وابسته به هم است که به واسطه انواع تأثیرات بافتی (زمینه‌ای) ناشی از رویدادهای گذشته، شرایط فعلی و دیدگاه‌های آینده شکل می‌گیرد [۵۸]. از مجموع تعاریف بررسی شده در این تحقیق و تعاریف دیگر چونان عباس‌پور (۲۰۰۳) [۲]، گیلینگهام (۲۰۰۳) [۳۱]، از نگاه کردناییج (۲۰۱۸) و کالابرتا، جمسر و وینبرگ (۲۰۱۷) می‌توان گفت، تصمیم‌گیری راهبردی فرآیندی غیرساخت‌یافته است که مبتنی بر تجزیه و تحلیل نقاط قوت و ضعف داخلی و فرصت‌ها و تهدیدهای محیطی، توسط مدیریت ارشد نظام اخذ شده، منجر به گزینش روش و اقدامی آینده‌نگر متأثر از نگرش‌ها، باورها و نظام ارزش‌های مدیران ارشد و ذی‌نفعان بانفوذ، به‌منظور نیل به اهداف اساسی و عالی سازمان می‌شود و ضمن سرمایه‌گذاری‌های قابل توجه، نتایج بلندمدتی را به همراه دارد. این تعریف ساختاری در متن تجربه‌دین‌شناخت مدیریت، مبتنی بر الگوی مبنای تحلیل مبانی، نگرش زاویه فکری، باورهای مرجع و نیز آرمان‌ها، نظام‌های مطلوب و ارزش‌های معیار، منجر به تعریف درون‌زایی از الگوی نقد وضعیت موجود و اهداف اساسی و عالی سازمان با لحاظ بازه زمانی بلندمدت (الگوی آینده‌نگاری) می‌شود [۴۸، ۱۱].

زاویه فکری. هر چند مدل کوهن درباره زاویای فکری برای علوم طبیعی طراحی شده است، در علوم انسانی نیز کاربرد دارد (مانند ریترز ۱۹۶۸) با به کارگیری مفهوم زاویه فکری در جامعه‌شناسی آن را شامل سه زاویه فکری واقعیت اجتماعی، تعریف اجتماعی و رفتار اجتماعی می‌داند) [۶۹]. زاویای فکری در حقیقت، به مثابه سرمشق غالب فکری و در تعبیری معادل به فلسفه و جهان‌بینی در رویکردی پساکوهنی و با نظر به پیشینه امروز در مبانی نظری علوم انسانی و عرصه اجتهاد تفسیری، راهنمایی برای حل مسائل انسان هستند. انسان در چارچوب زاویه فکری می‌اندیشد، می‌فهمد و قضاوت می‌کند. زاویه فکری، تجلی لایه‌ای از حقیقت هستی است. هر زاویه فکری محدوده‌ای از عالم هستی و قواعد آن را بر روی ما می‌گشاید و پیش‌فرض‌ها، باورها و برداشت‌های ما نسبت به موضوعات را تعیین می‌کند. در فرهنگ لغت فلسفی کمبریج زاویه فکری این گونه تعریف شده است: زاویه فکری مجموعه‌ای از اعتقادات علمی و باورهایی است که برای آزمون، ارزیابی کردن و در صورت لزوم، اصلاح نظریه‌های علمی چارچوبی فراهم می‌آورد. مجموعه گفتارها یا مدل منطقی از گفتارهایی است که در ارتباط بین‌ذهنی اجتماعی از اندیشمندان، مورد اتفاق نظر قرار می‌گیرد و زیربنای فلسفی یا پیش‌فرض‌های علم را تشکیل می‌دهد [۸، ۱۴، ۵۵].

معرفت‌شناسی. معرفت‌شناسی معادل واژه لاتینی «Epistemology» به معنای بررسی ماهیت و زمینه‌های شناخت، خصوصاً از حیث محدودیت‌ها و ارزش آن است و به شاخه‌ای از فلسفه اطلاق می‌گردد که به بررسی ماهیت و حدود معرفت، پیشرفت‌ها و مبانی آن می‌پردازد و اعتمادپذیری ادعاهای معرفتی را می‌سنجد [۳۷]. معرفت‌شناسی نظریه‌ای در باب معرفت یا دانش است؛ نظریه یا معرفتی درباره روش یا پایه دانش؛ نظریه‌ای که بیان می‌کند چطور انسان به معرفت از جهان اطراف خود دست یافته، دست می‌یابد یا دست خواهد یافت؟ چطور آنچه را که می‌دانیم، می‌دانیم؟ معرفت‌شناسی بنیانی فلسفی برای ایجاد انواع معرفت را که ممکن است بتوانیم کسب کنیم، مهیا ساخته و معیاری است برای اینکه تصمیم بگیریم چطور معرفت می‌تواند به درستی و به صورت منطقی سنجیده شود [۲۴، ۳۸، ۳۹، ۴۱، ۵۴، ۵۵].

معرفت‌شناسی مبتنی بر اجتهاد در دانش دینی (قرآن‌بنیان). ساختار معرفت‌شناسی اسلامی (قرآن‌بنیان)، عقل‌گرایی خلاقانه نام دارد. عقل‌گراست، از آن جهت که عقلانیت خصیصه ذاتی انسان است و انسان به کمک این ابزار استدلالی قادر است در کائنات تعمق و تفکر کند و مفاهیم مورد نظر خود را استخراج کند یا سوالات خود را در مورد هستی و ماده پاسخ دهد. خلاقانه است، به این معنا که خلاقیت که قسمت عمده‌ای از هستی‌شناسی اسلامی انسان است، به حوزه معرفتی وی نیز رسوخ کرده است و تبدیل به خصیصه‌ای ذاتی در معرفت‌شناسی اسلامی شده است. در این مدل معرفت‌شناختی، شهود که یکی از منابع کسب معرفت است، به رسمیت شناخته شده است و مبنا و ابتدای ورود به حوزه معرفت و کسب شناخت است. افزون بر این، منبع وحی، منبعی فراروایی، مرجع نهایی اعتباردهی به یافته‌های معرفتی است و نه تنها معرفت مشروع، بلکه مرجع نهایی است. بر این اساس، مختصات معرفت‌شناسی اسلامی عبارت‌اند از:

۱. باور، ایمان و عقیده انسان‌ها، سهمی جدی در معرفت‌شناسی انسان دارد (سوره سبأ، آیه ۶: [۱])؛ به این معنا که اندیشمند اسلامی، مؤمن به حقایق قرآن است؛

۲. کسب معرفت، فقط بر منابع و داده‌های حسی استوار نیست، بلکه معرفت در ابعاد دیگری چون شهود، عقل، وحی و سنت نیز قابل دریافت است؛

۳. واقعیت مشهود اجتماعی، شباهت نزدیک و یکسانی با منابع دانشی ما دارد و جهان تجربی بازتابی از این واقعیت است. با وجود این، عقل‌گرایی خلاقانه به دنبال شواهدی در مورد واقعیت غیرقابل مشاهده است تا آن را کشف و تبیین کند [۴۲].

۴. مبانی معرفت‌شناخت قرآن‌بنیان بر برآیند فهم مفهوم و لغت‌شناسی و تفسیر و تأویل قرار دارد. پژوهش تفسیری قرآن کریم دو سویه دادوستدی را پیش روی مفسر می‌گذارد. در یک سویه، محقق مستقل از موضوع تحقیق و بر مدار اصل دلالت پژوهی استنادی، چشم‌انداز قرآن‌شناخت حل مسئله را استخراج نموده و در گام پیوست تفسیر و تأویلی با مسئله و موضوع تحقیق، به مثابه بازیگر میدان موضوع می‌کوشد دریابد چه کسی و چگونه جهان اجتماعی خود را می‌سازد. بدین‌سان سامان‌گفتمانی و نظام دانایی در مفصل میان حوزه نظر و عمل به مدد این فهم پدیدارشناخت اتفاق می‌افتد [۵].

پیشینه تحقیق. کاستی اهتمام پژوهشگران حوزه تصمیم‌گیری راهبردی در حوزه پژوهش‌های میان‌رشته‌ای تصمیم‌گیری راهبردی با علوم قرآنی و به‌طور خاص در حوزه مبانی زاویه فکری باعث شده است تا پیشینه این گونه فعالیت‌های پژوهشی، در جامعه پژوهشگران تحقیقات راهبردی قوت چندانی نداشته باشد.

پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که دانش تصمیم‌گیری راهبردی با چالش عظیم فقدان مبانی زاویه فکری روبه‌رو است. این امر بر ضرورت و اهمیت پژوهش پیش رو می‌افزاید و نشان از منحصربه‌فرد بودن آن برای آغاز مسیر جدیدی به منظور افزودن عمق و گستره دانش تصمیم‌گیری راهبردی است. باید در نظر داشت پی‌ریزی درست ساختمان معرفتی دانش تصمیم‌گیری راهبردی باعث اتقان مبانی نظری آن و بدین‌سان، انتخاب مسیر درست برای ورود به واقعیت و مدیریت آن می‌شود.

۳. روش‌شناسی

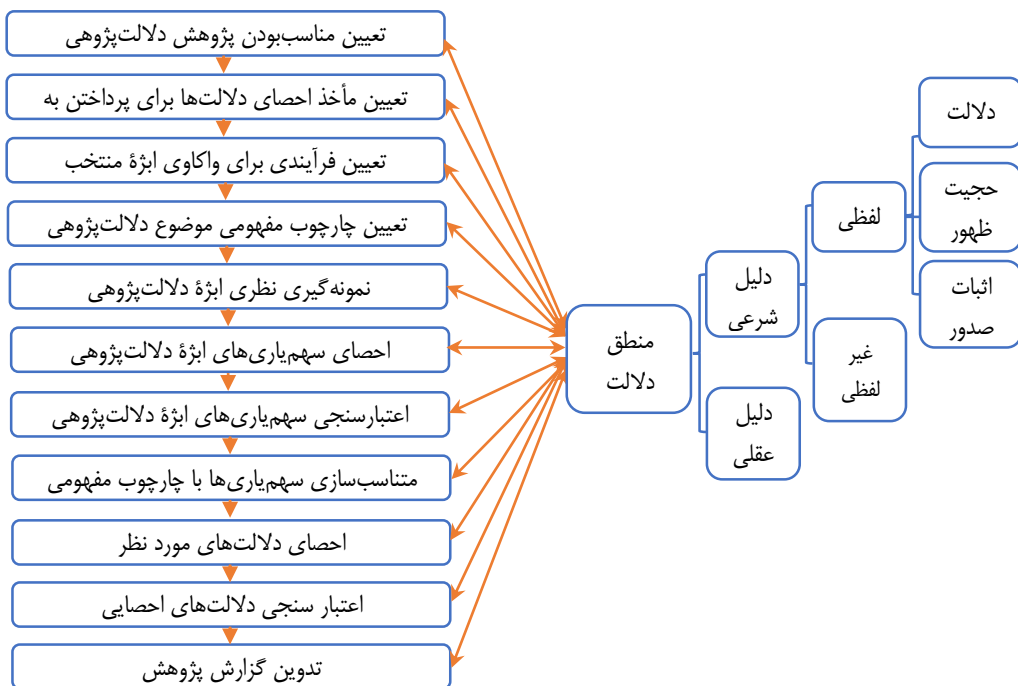
وقتی فلسفه‌ای مطرح می‌شود همه رشته‌ها تلاش می‌کنند از آن در توسعه و تعالی رشته خود بهره بگیرند؛ زیرا فلسفه‌ها برای یک رشته و موضوع خاص مطرح نمی‌شوند و صبغه عمومی دارند. حتی وقتی در یک رشته خاص، ایده‌ها، نظریه یا مدلی مطرح می‌شود رشته‌های دیگر در تلاشند تا به نوعی به استقراض از آن‌ها بپردازند. در حقیقت، در محافل علمی، وقتی فلسفه، ایده، چارچوب، نظریه یا مدلی جدید مطرح می‌شود، همه رشته‌ها تمایل دارند از آن‌ها برای توسعه دانش رشته‌ای خود بهره بگیرند. پژوهشی که این بهره‌گیری را ممکن می‌سازد «روش دلالت‌پژوهی» نامیده می‌شود [۱۷].

در حوزه دانش مدیریت و تصمیم‌گیری راهبردی استفاده از دلالت‌پژوهی [۱۷] حائز اهمیت است و استناد به قرآن کریم، حاجت‌مند دلایل متقن برای ارائه به جامعه علمی و فراگیرسازی آن است. به همین منظور در این پژوهش، برای دستیابی به دلالت‌های قرآنی درباره مبانی معرفت‌شناسی تصمیم‌گیری راهبردی، برای تکمیل طرح پیشنهادی دانایی‌فرد، از فلسفه روش دلالت سخن‌رفته در علم اصول [۶۸]، بهره برده شده است. در ترکیب فرآیند پیشنهادی این اندیشمند محترم با منطق پیشنهادی فلسفه اصول می‌توان از سازوکار دلالت‌پژوهی سخن گفت. اگرچه تدقیق مراحل انجام کار در روش‌شناسی پژوهش اهمیت دارد، یعنی پژوهش باید مرحله‌مرحله انجام شود ولی واقعیت این است که این فرآیند به صورت خطی غیرقابل برگشت انجام نمی‌شود؛ بلکه مدام بین مراحل بده - بستان صورت می‌گیرد. از این روی، در ترکیب فرآیند دلالت‌پژوهی با روش‌شناسی اجتهاد تفسیری از سازوکار پژوهش تفسیری یا سازوکار دلالت تفسیری سخن می‌رود. این سازوکار در نمودار ۱، به نمایش گذاشته شده است.

نمودار ۱. ترکیب منطق دلالت با فرآیند دلالت‌پژوهی

(منبع: یافته‌های علمی نویسنده‌گان)

گفتنی است برای تحلیل داده‌های متن قرآن کریم با مطالعه مستمر تفاسیر در زمان پژوهش و استفاده از نظر همکار پژوهشی مفسر این تحقیق، به یادداشت‌برداری از سرجمع برداشت‌های ادراک شده از متن قرآن و تفاسیر منتخب به کمک تحلیل تم و تحلیل محتوا در نرم‌افزار

atlas.ti پرداخته شد. بر این اساس، ابتدا شبکه مضامین مبتنی بر مضامین پایه‌ای، سازمان‌دهنده و فراگیر، استخراج شد [۴۶، ۱۰]. سپس، مبتنی بر مضامین فراگیر، دلالت‌های مرتبط با موضوع پژوهش استخراج گردید. فرآیند این تجزیه و تحلیل به صورت زیر انجام گرفت:

۱. مطالعه متن سوره انفال و تفاسیر (المیزان [۷۳]، نمونه [۵۲]، مجمع‌البیان [۷۲]، تبیان [۷۵]، فرقان [۶۷]، قرآن مهر [۶۵]، روز [۷۶]، نور [۶۱] و

هدی [۴]) به منظور آشنایی و تسلط بر محتوای موضوعی سوره، مأخذ احصای دلالت‌های مبانی معرفت‌شناسی تصمیم‌گیری راهبردی.

گفتنی است این تفاسیر از نحله‌های گوناگون برجسته تفسیری، با تأکید بر اصالت روش‌شناخت استنباطی و استنتاجی، جامعه‌نگری، توجه رشد - توسعه‌ای به مسائل انسانی و توجه به دانش و مسائل معاصر و نیز عرصه کاربردی اجتهاد تفسیری و معرفت دینی، برگزیده شده‌اند. شایان ذکر است دستیابی به همه وجوه مبانی زاویه فکری تصمیم‌گیری راهبردی و از جمله معرفت‌شناسی آن حاجتمند بررسی کل قرآن کریم، به ویژه سور مدنی است؛ زیرا مضمون سوره‌های مدنی به طور کلی به «نظام‌سازی» و «تشکیلات و مسائل اجتماعی» و «قوانین شهری، قضایی، اجتماعی، دولتی، حقوقی و جنگ و صلح»، «نظام احکام اجتماعی» و «امور داخلی و خارجی جامعه مسلمان» می‌پردازد. از این رو، تبیین فعالیت‌های اجتماعی در این سوره‌ها و به خصوص نحوه مواجهه با جریان‌های معارض چون احوال و اقدامات منافقین و کفار، می‌تواند رهنمون مخاطبان برای آموختن اصول موضع‌داری، تصمیم‌گیری و عملکرد در برابر حوادث اجتماعی باشد [۶، ۲۵ و ۵۱].

۲. ایجاد کدهای اولیه از میان آیات سوره انفال مبتنی بر استنباط پژوهشگر به مدد منابع تفسیری، مطابق با مرحله نمونه‌گیری ابژه دلالت‌پژوهی مستند به دستاورد تفسیری منابع تفسیری یاد شده و نظام مرجع استنباطی و استنتاجی، به مدد همکاری و نظارت استاد پژوهشگر متخصص تفسیر در این تحقیق؛

۳. کشف درون‌مایه کدها و ایجاد مضامین پایه مبتنی بر استنباط و استنتاج پژوهشگر با استفاده از دلایل عقلی و لفظی در پیشینه علم اصول، به منظور احصای سهم‌یاری‌های موضوع‌های دلالت‌پژوهی؛

۴. اعتبارسنجی سهم‌یاری‌های موضوع‌های دلالت‌پژوهی به کمک متخصصان حوزه تفسیر و مطالعات قرآنی، حوزه روش‌شناسی و استراتژی؛

۵. پیوند مضامین پایه و ایجاد مضامین سازمان‌دهنده، به منظور متناسب‌سازی سهم‌یاری‌ها با چارچوب مفهومی موضوع دلالت‌پژوهی؛

۶. پیوند مضامین سازمان‌دهنده و ایجاد مضامین فراگیر، به منظور متناسب‌سازی سهم‌یاری‌ها با چارچوب مفهومی موضوع دلالت‌پژوهی و احصای دلالت‌های مدنظر؛

۷. پیوند مضامین با مدل اولیه و تکمیل مدل بر اساس تحلیل مضامین و دستیابی به مدل نهایی و احصای دلالت‌های مدنظر؛

۸. اعتبارسنجی و روایی و پایایی دلالت‌های احصایی به کمک متخصصان حوزه تفسیر و مطالعات قرآنی، حوزه روش‌شناسی و استراتژی؛

منطق دلالت‌ها و استحکام استنادی آن‌ها می‌تواند در تعیین اعتبار دلالت‌ها بسیار تعیین‌کننده باشد. اما در پژوهش‌های پایان‌نامه‌ای و رساله‌ای می‌توان دلالت‌های احصایی را در معرض قضاوت تعداد بیشتری از خبرگان قرار داد و میزان موافقت یا مخالفت خبرگان را و همین‌طور دلیل مخالفت‌ها را احصا کرده یا می‌تواند گزارش سهم‌یاری‌ها و دلالت‌ها را به صورت روایتی نه جدولی در اختیار خبرگان قرار داده و از آن‌ها درخواست کند تا نظر کلی خود را اعلام کنند [۱۷]. این پژوهش از رساله «فهم مبانی زوایای فکری تصمیم‌گیری راهبردی از منظر قرآن» استخراج شده و برای اعتبارسنجی دلالت‌های احصاشده در آن، از نظر خبرگان به صورت روایی بهره برده است.

در پژوهش‌های کیفی روایی و پایایی به‌طور اعم و مطالعات تفسیر و تأوی گرایبی متنی مانند پژوهش‌های کمی متداول نیستند؛ زیرا «افراد از یک پدیده ممکن است برداشت‌های متفاوتی داشته باشند» و تعمیم‌پذیری مدنظر پژوهشگران کمی در پژوهش‌های دلالتی چندان مدنظر نیست. در عین حال، در هر کدام از مراحل فرآیند پژوهش‌های دلالتی دقت لازم برای تقریب به روایی و پایایی صورت می‌گیرد. در مرحله احصای سهم‌یاری‌ها، در مورد سهم‌یاری‌هایی که برای نخستین بار احصا می‌شود، بررسی نظرات خبرگان می‌تواند به این امر کمک کند [۱۷]. در این راستا، در این پژوهش، مراجعه مداوم به تفاسیر برای درک درست از مضامین و پیام آیات و استفاده از اجتهاد مفسر محقق این پژوهش و نیز نظر خبرگان دانشگاهی دیگر، راهنمای کار برای دستیابی به دقیق‌ترین و صحیح‌ترین اطلاعات و رعایت روایی و پایایی تحقیق بوده است.

۹. ساماندهی تحلیل نهایی و تدوین گزارش پژوهش و نشان‌دادن دلالت‌های قرآنی در فهم مبانی معرفت‌شناسی تصمیم‌گیری راهبردی، مبتنی بر روش کاربستی در پیشینه علم اصول.

۴. تحلیل یافته‌ها

یکی از مبانی زاویه فکری تصمیم‌گیری راهبردی، مبانی معرفت‌شناختی است. فاعلان و عواملان تصمیم‌های راهبردی مبتنی بر معرفت‌شناسی خویش، باور، ایمان و به عبارت دیگر جهان‌بینی خاصی داشته، بر اساس این چشم‌انداز خاص، به تفسیر و تدبیر پدیده‌های پیش رو می‌پردازند. بدین‌سان، باور کنشگران اجتماعی به حقانیت قرآن سهمی جدی در معرفت‌شناسی آنان دارد؛ چراکه رویکرد معرفتی، منابع منتخب برای کسب معرفت، و چگونگی درک واقعیت‌های اجتماعی تحت‌تأثیر این باور قرار می‌گیرد و فاعل تصمیم‌های راهبردی را

رهنمون فهمی دیگرگون و به تبع آن اقدامی متفاوت از دیگران (کسانی که معتقد به حقانیت قرآن نیستند) می‌کند. در این راستا توجه به مفاهیم موجود در دانش مدیریت راهبردی و به‌طور خاص تصمیم‌گیری راهبردی و نیز آموزه‌های علم تفسیر و علم اصول، با تأکید بر روش‌شناسی استنتاجی تفسیری در برآیند هر دو نظام تربیتی و تنزیلی قرآن کریم و به‌طور خاص تفسیر سازوکاری پیشرفت‌شناخت قرآن کریم، هم در نحوه برداشتها و هم در دلالت برداشتها با موضوع معرفت‌شناسی تصمیم‌گیری راهبردی همواره مدنظر بوده است و همه برداشتها به توافق با خبرگان رسیده است. خروجی حاصل‌شده از فرآیند مذکور در جدول زیر نمایش داده شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود ۱۹۲ کد اولیه، ۱۴ مضمون پایه و ۶ مضمون سازمان‌دهنده در جدول ۱، در ذیل یک مضمون دلالتی فراگیر، یعنی معرفت‌شناسی تصمیم‌گیری راهبردی قرآن‌بنیان، حاصل فرآیند روش به کار گرفته شده در این پژوهش است و در ادامه به تبیین آن‌ها پرداخته می‌شود.

جدول ۱. مضامین استخراج‌شده از سوره انفال

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه (زیرتم)	کدهای اولیه (شماره آیات)
نقش و کیفیت پیوستگی ادراکات حقیقی، اعتباری و وجدانی در تصمیم‌گیری راهبردی	نقش ادراکات حقیقی و اعتباری در تصمیم‌گیری‌های راهبردی	۱۳، ۱۶، ۲۴، ۲۵، ۲۹، ۳۶، ۳۹، ۴۱، ۴۳، ۴۴، ۵۰، ۵۳، ۵۴، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۶۰، ۶۱، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹
	نقش ادراکات وجدانی - شهودی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی	۱، ۲، ۹، ۴۱، ۶۷، ۶۸، ۶۹
	نقش منظومه ادراکات در تصمیم‌گیری‌های راهبردی	۱۷، ۲۰، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۷، ۴۹، ۶۱، ۶۴، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۵
تبلور فاعل تصمیم‌گیرنده در جنبه نظری و کاربردی	فاعل تصمیم‌گیرنده و حیث نظری	۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۲۰، ۲۵، ۲۱، ۲۷، ۲۹، ۳۴، ۳۶، ۳۸، ۳۹، ۴۶، ۴۷، ۴۹، ۵۱، ۵۳، ۵۴، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۶۰، ۶۱، ۶۵، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵
	فاعل تصمیم‌گیرنده و جنبه کاربردی	۱۱، ۱۲، ۳۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۶۲، ۶۴، ۶۶
	جریان دانش نخبگانی اندیشه‌ای در تصمیم‌گیری راهبردی	۱، ۱۵، ۱۶، ۳۹، ۶۰، ۶۷، ۷۰، ۷۴، ۷۵
دانش گفتمان‌آفرین تغییر و تحول در تصمیم‌گیری راهبردی	دانش گفتمانی در تدبیر و مدیریت موقعیت	۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۱۵، ۱۶، ۳۰، ۳۹، ۴۱، ۴۲، ۶۰، ۶۷، ۷۳
	گفتمان در عرصه دانش عامه و امر فرهنگی - اجتماعی	۲۵، ۲۹، ۳۴، ۳۶، ۳۸، ۴۷
	سطح‌گرایی (در ساحت ایمان) در تصمیم‌گیری‌های راهبردی	۱۳، ۱۶، ۱۷، ۲۰، ۲۴، ۲۵، ۳۶، ۴۷، ۵۰، ۵۴، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۵
جایگاه ارزش‌ها در تصمیم‌گیری راهبردی	سطح‌کنشی (در ساحت تقوا) در تصمیم‌گیری‌های راهبردی	۲۵، ۲۹، ۷۳
	نقش و جایگاه وحی، شهود در تصمیم‌گیری‌های راهبردی	۱، ۱۲، ۲۹، ۲۴، ۴۱، ۴۳، ۴۴، ۵۰، ۶۲، ۶۸، ۶۹، ۷۱، ۷۲، ۷۵
	نقش و جایگاه حس و عقل در تصمیم‌گیری‌های راهبردی	۱۳، ۱۶، ۲۰، ۲۵، ۲۷، ۳۴، ۳۶، ۳۸، ۴۴، ۴۶، ۶۰، ۶۱، ۶۷
منابع معرفت در تصمیم‌گیری راهبردی	اعتبار منابع شهودی و حضوری در تصمیم‌گیری‌های راهبردی	۱، ۸، ۹، ۱۰، ۲۵، ۲۹، ۳۰، ۴۱، ۴۳، ۴۴، ۵۴، ۵۷، ۵۸، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۴، ۷۵
	اعتبار منابع حصولی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی	۳۸، ۳۹، ۴۲

نقش و کیفیت پیوستگی ادراکات حقیقی، اعتباری و وجدانی در تصمیم‌گیری راهبردی. دانش مدیریت راهبردی و به‌طور خاص تصمیم‌گیری راهبردی از منظر دانش اسلامی از زمره علوم هستند که انسان امروزی به ناگزیر برای مدیریت آینده خویش به آن‌ها اعتبار

بخشیده است و برای گسترده‌تر کردن مرزهای آن ناگزیر از توجه هم به ادراکاتی است که ناظر به واقع و کاشف از حقایق (ادراکات حقیقی) موقعیت‌های پیش روی تصمیم‌گیران راهبردی هستند و هم ادراکاتی که ناظر به عمل هستند و باید‌ها و نبایدها و قواعد رفتار (ادراکات اعتباری) و به این ترتیب چگونگی اجرای تصمیم‌های راهبردی را در پرتوی جهان‌بینی توحیدی معین می‌کنند [۶۶]. زیرا نمی‌توان بدون ترسیمی از چیستی و چرایی حادثه‌های پیش رو (مانند وقوع جنگ در سورۀ انفال) و نوع دانش به باید‌ها و نبایدهای جهت‌بخش آن حادثه‌ها (مانند احکام چگونگی توزیع انفال (مانند آیات ۱) یا خمس (مانند آیه ۴۱) به مثابه منابع ملی)، به اخذ تصمیم راهبردی قرآن‌بنیان درباره آن حادثه‌ها همت گماشت. لذا ضرورت توجه به نقش ادراکات حقیقی و اعتباری در راستای مبانی برگزیده معرفت‌شناخت به میان می‌آید.

از منظر معرفت‌شناسی قرآن‌بنیان، نوع هستی‌شناسی برگزیده مخاطب تصمیم‌های راهبردی، در ادراکات (حقیقی، اعتباری و وجدانی) وی مؤثر است. به این قرار، نوع تلقی و باور حاصل از این ادراکات در شناخت پدیده‌ها، منجر به شکل‌گیری رفتار، اعمال و نحوه انتخاب و تصمیم‌گیری فاعل تصمیم‌گیرنده در واقعیت خارجی، مبتنی بر زاویه فکری منتخب می‌شود. برای نمونه اعتقاد به علم و بصیرت (ادراکات حقیقی) خداوند نسبت به همه هستی و شناخت قوت‌ها و ضعف‌های بشر در هنگام تصمیم‌گیری و بدین‌سان وضع احکام بر این مبنا (ادراکات اعتباری) هدایت‌گر بشر در شناخت پدیده‌ها و چگونگی تصمیم‌گیری درباره آن‌ها است.

در برآیند منظومه ادراکات حقیقی و اعتباری (جزء ادراکات حصولی)، ادراکات وجدانی - شهودی (جزء ادراکات حضوری) نیز سهم اثر درخور توجهی در دانش تصمیم‌گیری راهبردی دارند. در ادراکات وجدانی - شهودی، نفس وجود معلوم نزد عالم حاضر است [۴۲] و این امر تناسب و تعامل فرآیند تصمیم‌گیری‌های راهبردی را با وضعیت زیستمانی و وجودی فاعل انسانی عمیق‌تر ساخته و زمینه‌ساز وجدانی‌تر سعادت فاعلان راهبردی تصمیم‌گیرنده می‌شود. به همین دلیل با نزول الهامات و وحی‌های الهی بر قلب افراد (مانند الهامات قلبی به مؤمنان در سورۀ انفال در بحبوحه جنگ (مانند آیه ۹))، شاهد نظام عملکردی متفاوت انسانی در تصمیم‌گیری و مدیریت راهبردی موقعیت‌های پیش روی این افراد هستیم. بدین‌سان منظومه ادراکات اشاره شده در قرآن کریم رهنمون اصیل‌ترین دستورات و معارفی هستند که می‌توانند سرلوحه علوم نظری و عملی در دانش تصمیم‌گیری راهبردی قرار گیرند. برای مثال در سورۀ انفال آموزه‌های مبتنی بر ادراکات یاد شده، رهنمون معیار تصمیم‌های راهبردی در نحوه توزیع منابع مالی و اقتصادی جامعه در شرایط بحرانی‌ای مانند جنگ (مانند آیات ۱ و ۴۱) یا نحوه تعاملات سیاسی با رقبای دشمنان در سطح ملی و بین‌المللی (مانند آیه ۵۸) است.

به این ترتیب، ارمان توجه به ادراکات حصولی و حضوری در دانش تصمیم‌گیری راهبردی، دستیابی به علم حصولی و علم حضوری در این حوزه و گسترش مرزهای آن است و انکار هر بخشی از این نوع ادراکات در دانش تصمیم‌گیری راهبردی، منجر به دستیابی به دانشی ناقص در این حوزه می‌شود. می‌توان گفت این تعریف از مدیریت که مدیریت را محصول علم و هنر - به مثابه تجربه وجودی (Art) و نه صنعت (Techne) - می‌داند نیز دلالتی بر این مدعاست که بخشی از دانش مدیریت و به طور خاص تصمیم‌گیری راهبردی مربوط به شهود فاعلان تصمیم‌گیرنده (علم حضوری) و بخشی از آن محصول کسب دانش تخصصی (علم حصول) است. بدین‌سان کیفیت پیوستگی ادراکات حقیقی، اعتباری و وجدانی و محصول آن‌ها، یعنی علم حضوری و علم حصولی معین می‌شود.

تبلور فاعل تصمیم‌گیرنده در جنبه نظری و کاربردی. مفهوم نظری (سوژه) و کاربردی از مهم‌ترین مفاهیم فلسفه مدرن است که بسیاری از تأملات فلسفی و نظریات شناختی عصر معاصر به مدد این دو واژه و نسبت آن‌ها بیان شده است. منظور از سوژه «فاعل شناسا»یی است که فعال و مختار و آزاد است و می‌تواند بشناسد، بشناساند، آگاهی پیدا کند و مسئول کنش‌های خویش باشد؛ یعنی سوژه خلاق است [۴۵] و منظور از کاربردی، «متعلق شناسایی» است که سوژه آن را در برابر خود می‌گذارد و به شناسایی آن می‌پردازد [۵۷].

در نسبت با امر تصمیم‌گیری راهبردی نیز انسان هم به مثابه فاعل تغییر (جنبه نظری) و هم موضوع (جنبه کاربردی) تغییر و تحول راهبردی ایفای نقش می‌کند و سازوکار دادوستد این ابعاد نظری و کاربردی فاعل تغییر را می‌توان در آیات مختلف سورۀ انفال پیگیری کرد. برای مثال آنجا که در برابر حمله دشمنان و در موقعیت جنگی (مانند آیه ۳۹) قرار می‌گیرد، در نقش سوژه به شناسایی موقعیت و کنشگری

۱. برای نمونه در آیات ۴۱، ۵۷، ۵۸، ۶۰، ۶۱، ۶۲ و ۶۹ به احکامی اشاره شده است - احکام الهی موضوع ادراکات اعتباری (چونان فقه احکام) است - که هدایت‌گر بشر در چگونگی تصمیم‌گیری و اقدام درباره آن‌ها است. در حقیقت احکام، در افق نظام جامع زیست‌دین‌دارانه و رشدنگر قرآنی، چارچوب‌ها و معیارهای تصمیم‌گیری‌های راهبردی را متناسب با موضوع حکم معین می‌کنند. برای مثال نحوه تقسیم خمس (آیه ۴۱) در یک جامعه اسلامی، مربوط به توزیع منابع مالی در حوزه اقتصاد کلان است و تصمیم‌گیری درباره کم و کیف توزیع آن مسئله‌ای راهبردی است. گفتنی است، توجیه احکام در عرصه فلسفه حکم، فلسفه حقوق و فلسفه قانون، از زمره ادراکات حقیقی به شمار می‌رود.

برای مدیریت آن می‌پردازد و تصمیم می‌گیرد یا هنگامی که تغییر شرایط یک ملت به دست خود آن‌ها سپرده می‌شود تا با قدرت اراده و اختیار خود دربارهٔ چگونگی تکوین و تحول هویت فردی، اجتماعی و تمدنی خود تصمیم‌گیری کنند (مانند آیهٔ ۵۳)، به عنوان یک سوژه نقش‌آفرینی می‌کند و آنجا که از ضعف‌های ذاتی فاعل راهبردی در موقعیت عمل مانند هنگامهٔ جنگ و از فلسفهٔ تخفیف تکالیف وی در برابر حق به علت همین ضعف سخن می‌رود (مانند آیهٔ ۶۶)، در نقش فاعل، خود موضوع مورد شناسایی قرار می‌گیرد و با بازخوانی خود از موضع سوژهٔ تصمیم‌گیری‌های راهبردی، رهنمون به بازآفرینی ظرفیت‌های دانشی، حکمی، روحی و ایمانی فرآورندهٔ توانمندی خود در فاعلیت تغییر و تحول می‌شود. انسان‌شناسی قرآن‌بینان این دادوستد سوژه و ابژه را در این آیه‌ها توضیح می‌دهد.

دانش گفتمان‌آفرین تغییر و تحول در تصمیم‌گیری راهبردی. «گفتمان» مجموعه‌ای از عبارات است که زبانی برای صحبت کردن در خصوص نوع خاصی از دانش دربارهٔ یک موضوع ارائه می‌کند. بر مبنای مفهوم گفتمان، گفتمان‌سازی متولد می‌شود و منظور از آن فرآیند تبدیل یا ورود نظریه‌ها و گفتمان‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی به پیشینه رایج جامعه و زندگی مردم و به تعبیری دیگر دانش عامه و فرهنگ عمومی است [۵۳]. در این راستا، شاهد آن هستیم که پیامبر ص (به مثابهٔ رهبر راهبردی) در عصر خویش به مدد وحی و در قالب قرآن کریم، سعی بر گفتمان‌سازی توحیدی، مبتنی بر نگرش، ببش و کنش توحیدبنیان داشته است. در دنیای امروز نیز شاهد آن هستیم که گفتمان اقتصاد مبتنی بر دانش، زاویای فکری ابزار رقابت و خلق ثروت، معماری تصمیم‌های راهبردی و مدل‌های کسب‌وکار سازمان‌ها (جوامع) را به شدت تحت‌تأثیر خود قرار داده است؛ این مهم به دلیل جهان‌بینی و دیدگاه‌های متفاوت نخبگان حاکم بر سازمان‌ها (جوامع) است. بر همین اساس، تفسیر و تعبیر از موقعیت‌های اقدامی برای تحقق تصمیم‌های راهبردی، از منظر افراد مختلف در سازمان‌های (جامعه‌های) متفاوت، منتهی به عملکردهای دیگرگون - و از جمله عملکردهای نادرست - می‌شود. به این قرار، نقش رهبران (یا نخبگان) در توجیه چرایی و چگونگی یک تصمیم آشکار می‌شود (برداشت از آیات ۱۵ و ۱۶)؛ زیرا هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی این نخبگان یا تصمیم‌گیرندگان راهبردی از واقعیت و دنیای اجتماعی به روش‌شناسی متفاوتی در معرفت علمی منجر شده و در نتیجه عملکرد متفاوتی را در اجتماع (سازمان) به همراه خواهد داشت. به عبارت دیگر، زاویهٔ فکری‌های علمی این نخبگان یا تصمیم‌گیرندگان راهبردی، از یک سو متکی بر جهان‌بینی و فلسفه است و از سوی دیگر، رو به واقعیت اجتماعی (از طریق تدوین فرآیند تولید دانش علمی) دارد. بر این اساس، هویت‌یابی علم نخبگان دانشی، مبتنی بر نگاه فلسفی و چارچوب عقیدتی‌ای است که به آن مقید هستند و در پیوست با حوادث سازمانی (اجتماعی) به گونه‌ای خاص ظهور و بروز می‌یابد. این نکته را به وضوح می‌توان در بین مدیران و تصمیم‌گیران راهبردی یک سازمان یا جامعه با فرهنگ و جهان‌بینی توحیدی، در مقایسه با سازمان یا اجتماع دیگر مشاهده کرد. در یک سازمان توحیدی، دانش نخبگان سازمانی (رهبران تصمیم‌گیرنده) متکی بر مرجعیت حکیم‌بودن خداوند تعریف می‌شود و با ظهور در بصیرت و آینده‌نگری درست از مسائل (آخرت‌نگری)، زمینهٔ اقدامی با عیار حفظ شأن انسانیت را فراهم می‌کند.

نکتهٔ دیگر آنکه از آنجا که زاویهٔ فکری، نظریه، علم و فرهنگ در بستر گفتمان شکل می‌گیرد، رشد می‌کند یا اضمحلال می‌یابد، گفتمان‌سازی قرآنی برای چگونگی تصمیم‌گیری دربارهٔ (تدبیر و مدیریت) مواجههٔ جامعهٔ مسلمانی با مسائل راهبردی (چونان جنگ) به صورت شیوهٔ تبدیل یک برنامه (در تفسیر تنزیلی: فرآیند فهم مبتنی بر برنامهٔ آینده‌نگار راهبردی) به زاویهٔ فکری در پیشینه تک‌تک افراد جامعه (در تفسیر ترتیبی: فرآیند فهم مبتنی بر سامان جامع مفهومی قرآن) است. این امر در آموزه‌های قرآن کریم شامل مراحل است که در یک شبکهٔ نظام‌واره و سیستمی به صورت به‌هم‌پیوسته و مستمر و در یک فرآیند رفت‌وبرگشتی با یکدیگر ارتباط دارند. این مهم، آموزگار فاعلان راهبردی تصمیم‌گیرنده به عنوان شیوه‌ای معیار برای گفتمان‌سازی دربارهٔ تصمیم‌های راهبردی در سطح سازمان است.

افزون بر علم، فرهنگ نیز در بستر گفتمان شکل می‌گیرد.^۱ فرهنگ شناسانندهٔ شخصیت و هویت سازمان و اساسی‌ترین زمینهٔ تغییر و تحول سازمانی است و عامل یا یک زیرنظامی مهم برای سازمان تلقی می‌شود و بر دیگر عوامل درونی سازمان تأثیر تعیین‌کننده‌ای دارد [۵۸]. ترویج گفتمان فرهنگ توحیدی - از سوی رهبران و تصمیم‌گیرندگان راهبردی سازمان - سنگ بنای ثبات اجتماعی است و با کاهش

۱. پیشین درست به فرهنگ در سطح اجتماعی یا سازمانی، راهبرندهٔ فاعلان تصمیم‌های راهبردی، هم در فرآیند تصمیم‌گیری و هم در همراه‌سازی عوامل اجرایی برای تحقق این تصمیم‌ها هستند. در این راستا می‌توان به برخی از آیات قرآن اشاره کرد که گزارشگر فرهنگ مردمان عصر رسول است و گاه مروج آن فرهنگ و گاه برحذردارنده از آن است. برای نمونه در (برداشت از) آیهٔ ۴۷ سوره انفال این هشدار به مخاطبان داده می‌شود که در مناسبات انسانی همواره باید خودآگاه امکان ترویج فرهنگ رفتاری نادرست و بدین‌سان جهت‌بخشی رویکرد و شیوهٔ رفتاری‌شان بر این مبنا باشند.

اختلافات ایدئولوژیکی، منجر به کاهش هزینه‌های اجتماعی، اقتصادی و... در سازمان می‌شود. نحوه نگرش افراد سازمان یا جامعه به مسائل راهبردی و کمیت و کیفیت اجرای تصمیم‌های راهبردی از سوی آنان تا حد زیادی به فرهنگ سازمانی بستگی دارد. گفتنی است در سامان اجزای شبکه‌ای گفتمان، علم و فرهنگ از یکدیگر تأثیر می‌پذیرند. بدین‌سان، می‌توان علوم دینی (اسلامی) را علمی دانست که تحت‌تأثیر فرهنگ اسلامی شکل گرفته‌اند. برای نمونه، در فرهنگ اسلامی عصر پیامبر، مسجد و به‌طور خاص مسجدالحرام (و در عصر معاصر فضاهایی چون دفتر رهبری، ساختمان مجلس شورای اسلامی و نظیر آن) نقشی راهبردی در اجتماعات و شکل‌گیری گفت‌وگو و تبادل اطلاعات برای تصمیم‌گیری‌های مهم داشته است. نفس این گردهمایی زمینه‌ساز فزونی دانش عامه و نیز شکل‌گیری دانش جدید در میان آنان بوده و منجر به اجماع و اتفاق نظر درباره حل مسائل پیش روی جامعه و بدین‌قرار تصمیم‌گیری‌های راهبردی می‌شده است.

جایگاه ارزش‌ها در تصمیم‌گیری راهبردی. معیار ارزش‌مندی معرفت (دانش) قرآن‌بنیان، مبتنی بر کمال انسانی است تا در پرتوی آن، افزون بر بهره‌مندی از ظرفیت‌های دنیایی، با بهره‌گیری از ظرفیت‌های غیب و شهود، به سوی کمال خویش حرکت کند. بدین‌سان دو معیار ارزشی قرآن‌بنیان یعنی ایمان، در سطح گرایش و تقوا، در سطح کنش، در فرآیند تصمیم‌گیری راهبردی مطرح می‌شود. گفتنی است برای حصول ایمان، علم شرط لازم است، اما شرط کافی نیست؛ چرا که علاوه بر علم، التزام درونی به مقتضای علم نیز لازم است و ایمان بدون اثر نیست؛ بلکه نمود خارجی دارد [۷۳، ۳۶]. بدین‌سان، بر اساس معرفت‌شناسی قرآن‌بنیان خودویژگی هر گونه نظریه‌پردازی در حوزه تصمیم‌گیری راهبردی، وام‌دار ایمان و اعتنا به بنیان هستی‌شناخت فاعلیت خداوند در سامان‌بخشی مبانی نظری نظریه مزبور است. به این قرار، ایمان، باور و خودآگاهی به فاعلیت خداوند و احاطه علم او بر هستی، جهت‌بخش رفتار انسانی فاعلان تصمیمات راهبردی در برخورد با دیگران می‌شود. بدین‌سان در زمین ایمان توحیدی است که افکار، اخلاق و فعالیت‌های فاعلان راهبردی در ساحت مناسبات با امر نامتناهی غایی الهی، متحول و بازسازی می‌شود و به تبع این تحول، بافت فکری سازمان و ساختار کنش اجتماعی آن نیز تغییر می‌کند. به این قرار، ایمان فاعلان راهبردی مانع از آن می‌شود که فقط بر محور مادی تصمیم‌گیری کنند؛ در واقع، ایمان به تصمیم‌های راهبردی ایشان جهت می‌دهد و آن‌ها را از انحصار مادیات خارج می‌کند و معنویات را نیز جزء آن‌ها قرار می‌دهد.

افزون بر آنچه درباره ایمان گفته شد، تقوای الهی نیز موجب روشن‌بینی و تقویت قوه تمییز و تشخیص انسان می‌شود تا بتواند با بهره‌برداری درست از ابزار و منابع شناخت (علم)، حقیقت را بیابد و در تصمیم‌گیری‌های راهبردی خویش، بدیل‌های درست را از نادرست تشخیص دهد. به سخنی دیگر، ما برای دست‌یافتن به بدیل‌های متنوع و همه‌جانبه در تصمیم‌گیری‌های راهبردی نمی‌توانیم به ارتباط با کیفیات و نمودهای اولی و جاری واقعیت‌ها کفایت کنیم. با نظر به محدودیت موضع‌گیری‌های ما در شناخت از یک طرف و محدودیت نمودها و کیفیت‌های اولی و جاری از طرف دیگر، در چارچوب شناخت و دانش‌های ناقص قرار می‌گیریم. تقوا یا خودبانی رشد، عاملی است که می‌تواند این نقص را جبران کند و باعث افزایش دانش در تصمیم‌گیری‌های راهبردی شود و فرقان، نمودی از تقوای قرآنی است. دانش و معرفت، خاستگاه رفتارهای انسانی در بعد فردی و اجتماعی است و تقوا می‌تواند با تعیین جهت صحیح به این دانش، ضرورت پروا و حفظ حدود و آداب و مرزهای الهی و اجتماعی را در برابر آدمی قرار دهد و وی را به تصمیم‌گیری و حرکت در مسیر درست تشویق کند یا او را از انتخاب مسیر نادرست باز دارد.

منابع معرفت در تصمیم‌گیری راهبردی. از منظر حقیقت، همه منابع معرفت را می‌توان در دو دسته وحی در برابر حس و عقل و وجدان قرار داد. هر کدام از این منابع، پیامدهای روش‌شناختی ویژه و خاص خود را دارند و در هر کدام از زاویه فکری‌های موجود ممکن است بر یکی از منابع معرفتی تأکید بیشتری شود. برای مثال، منبع حس و تجربه در زاویه فکری اثبات‌گرایی به رسمیت شناخته شده و به آن توجه بیشتری می‌شود. به نظر می‌رسد که در بحث معرفت‌شناسی، زاویه فکری قوی‌تر عمل می‌کند که استفاده متعادلی از منابع معرفتی داشته باشد.

هستی‌شناسی قرآن‌بنیان، واقعیت را شامل واقعیت غیب و شهود می‌داند و وحی را عنصر مبنایی در چشم‌انداز خود ملاحظه می‌کند، در عین آنکه خلاقیت و عقلانیت انسانی را نیز به رسمیت می‌شناسد. بر مبنای این چشم‌انداز هستی‌شناختی اجتهادی قرآن‌بنیان، در معرفت‌شناسی اجتهادی قرآن‌بنیان، نمی‌توان منبع معرفتی خاصی را به نفع دیگر منابع حذف کرد یا از آن چشم پوشید. بنابراین، علم اسلامی

و به تبع آن دانش تصمیم‌گیری راهبردی قرآن‌بنیان، نوعی شناخت است که همه منابع معرفتی (وحی^۱، شهود، وجدان، عقل، حس و تجربه) را به رسمیت می‌شناسد و بر همین اساس قادر است نوعی شمولیت کلی را به حوزه ادراکات مختلف انسانی و منابع معرفتی آن ارائه کند. البته سلسله‌مراتب معرفتی در علم اسلامی برای وحی و سنت، اعتبار و اهمیت نهایی قائل است [۴۲]. بدین‌سان، دانش تصمیم‌گیری راهبردی برآمده از آموزه‌های قرآنی با نظر به همه منابع معرفتی، به ویژه وحی و سنت، جامع‌ترین مستند منابع معرفتی را در اختیار دارد. در این راستا، در جای‌جای قرآن کریم این منابع معرفتی به فاعلان تصمیم‌گیرنده مخاطب متن معرفی می‌شود تا متناسب با موضوع اصلی سوره، چگونگی بهره‌برداری از این منابع برای شناخت آن موضوع آموخته شود. برای مثال در سوره انفال، متناسب با فضای موضوعی سوره، معیارهایی برای تصمیم‌گیری‌های راهبردی در مواجهه با موضوعاتی چون توزیع منابع اقتصادی ملی در بحث انفال، تعاملات و معاهدات ملی و بین‌الملل در بحث صلح‌نامه و نقض آن و نیز روابط سیاسی در حوزه جنگ مانند چگونگی مدیریت ظرفیت اسرای جنگی معرفی می‌شود.

اعتبار منابع معرفت در تصمیم‌گیری راهبردی. از آنجا که مجموعه معرفت‌های انسانی و برای نمونه مبانی معرفتی دانش تصمیم‌گیری راهبردی قرآن‌بنیان بر مدار میانداری وحی انبیایی، بر دو دسته معرفت‌های شهودی و قلبی و نیز معرفت‌های حصولی (شامل حقیقی و اعتباری) استوار است. هر کدام از این منابع، معیار اعتبار (معیار صدق و کذب حقایق) متفاوتی از یکدیگر دارند.

همه معرفت‌های شهودی و حضوری خطاناپذیرند. راز خطاناپذیری آن‌ها این است که بی‌واسطه‌اند و خطا در جایی راه دارد که میان درک‌کننده و درک‌شونده واسطه‌ای باشد. در این گونه علوم که واسطه نیست، خطا متصور نیست. اگر خطایی باشد در تحلیل‌ها و تفسیرهای این گونه علوم است [۴۰]. بر این اساس می‌توان گفت اعتبار منابع معرفت و نیز ارزش و جایگاه آن، در کیفیت حقانیت معرفت و کارکرد آن است. برای نمونه برخی از امدادهای الهی، امدادهای فکری و قلبی است که در اندیشه فاعلان راهبردی و فرآیند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌هایشان اتفاق می‌افتد؛ زیرا گاهی انسان می‌داند چه باید بکند، ولی جرأت عمل ندارد و نیازمند روحیه و قوت‌قلب است، گاهی هم نمی‌داند باید چه کار کند و محتاج کمک فکری است [۵۶] و امدادهای بی‌واسطه الهی افزون بر روشن‌ساختن راه و تسهیل فرآیند تصمیم‌گیری، روشن‌بینی، انگیزه و شهادت اجرای تصمیم‌ها را به فاعلان آن می‌بخشد. به سخنی دیگر، بالاترین حد اعتبار صدق یک گزاره برای تصمیم‌گیرنده مؤمن به الله، در برآیند این منظومه وحیانی و عقلی و قلبی و حضوری و حصولی، در تبیین‌ها، آموزگاری‌ها، دستورالعمل‌ها، احکام، اخبار و نتایجی است که از طریق وحی به او الهام می‌شود تا در هماهنگی با آن منابع عقلی و قلبی، مبنای انتخاب‌ها و تصمیم‌های راهبردی وی در زندگی فردی و سازمانی و اجتماعی واقع شود. این مهم در ویرایش و غنای مبانی زاویه فکری و ارزشی نظام تصمیم‌گیری راهبردی تأثیر بسزایی دارد. شایان ذکر است که آموزه‌های قرآن کریم به مثابه منبع نقل فراخوان به هر دو علم حضوری و حصولی است و افزون بر شهود و تجربه باطنی و قلبی، عقل آدمی را ابزاری برای صدق مدعای خویش و تحقق حق و حقیقت برمی‌شمارد. در همین راستا می‌توان به آیه‌های ۴۲ و ۷۲، ۴۷ و ۷۵ سوره انفال اشاره کرد. در این آیه‌ها، در متن یک موقیبت راهبردی دین‌الهیاتی در سامانی اندیشگانی و عقلانی، از مبانی زاویه فکری تا مدل مفهومی تا مدل عملیاتی و در مرز مقایسه‌ای با دیگر مکاتب و خطوط زیستی (چونان خط کفر)، عیار نقد شیوه‌های برگزیده در تصمیم‌گیری راهبردی قرار می‌گیرد. همچنین می‌توان به آیات ۳۸ و ۳۹ اشاره کرد که به تجارب عینی بشری و تکرار این تجارب و روشن‌گری صدق و کذب ادعاهای بشری در موقیبت‌های گوناگون زندگی‌اش پرداخته است و این مهم در راستای آن سامان هماهنگ منابع معرفت، نقطه‌اتکایی در جمع‌آوری بدیل‌ها و تجزیه و تحلیل آن‌ها و نیز عبرت‌آموزی از دانش و سرنوشت تصمیم‌گیری‌های گذشتگان برای تدبیر حرکت و تصمیم‌گیری‌های راهبردی پیش رو است. اینگونه «عقلانیت دین‌شناخت» در نسبت با نقل قرآنی و اوصیایی و در برآیند این منابع، زمینه‌ساز جنبه‌های تحقیقی دانش تصمیم‌گیری راهبردی در ساحت جامعه، از مجرای فرآوری مدل مفهومی به مدل عملیاتی راهبردی است و بدین‌سان، تضمین‌کننده کارآمدی این دانش است.

۱. در جای‌جای قرآن کریم این منابع معرفتی به فاعلان تصمیم‌گیرنده مخاطب متن معرفی می‌شود تا متناسب با موضوع اصلی سوره مدنظر، چگونگی بهره‌برداری از این منابع برای شناخت آن موضوع آموخته شود. برای نمونه در سوره انفال، آیات ۱، ۱۲، ۲۴، ۴۱، ۶۲، ۶۸، ۶۹، ۷۱، ۷۲ و ۷۵ به وحی الهی اشاره می‌کنند. وحی الهی، منبع اصیل شناخت حقایق (معرفت) و الگوی زیست درست در معرفت اسلامی است و این آیات، متناسب با فضا و موضوع سوره انفال، رهنمون چگونگی و شیوه برخورد با مسائل اجتماعی (چونان موضوع جنگ، اسیران جنگی و شکستن معاهده‌نامه میان طرفین) و اتخاذ تصمیم‌های راهبردی هستند. گفتنی است، هستی‌شناسی قرآن‌بنیان، واقعیت را شامل واقعیت غیب و شهود می‌داند و وحی را به عنوان یک عنصر مبنایی در چشم‌انداز خود ملاحظه می‌کند، در عین آنکه خلاقیت و عقلانیت انسانی را نیز به رسمیت می‌شناسد. بر مبنای چشم‌انداز هستی‌شناخت اجتهادی قرآن‌بنیان، در معرفت‌شناسی اجتهادی قرآن‌بنیان، نمی‌توان منبع معرفتی خاصی را به نفع دیگر منابع حذف کرد یا از آن چشم‌پوشید. در این چشم‌انداز ربط و نسبت عقل و وحی و سنت نبوی و اولیایی - به مثابه روش‌شناسی راهبری نوع این نسبت و ربط - میان‌دار سازوکار تصمیم‌گیری راهبردی است.

به این قرار، دستیابی به دانش تصمیم‌گیری راهبردی منوط به هر دو نوع ادراکات است با این بنیان معرفت‌شناخت که آموزه‌های وحیانی، اصیل‌ترین و معتبرترین آموزه‌های راهبرنده فاعلان تصمیم‌های راهبردی است و آموزه‌های بشری بر مبنا و معیار مطابقت با بدیهیات عقلانی و آموزه‌های الهی قابل استناد و معتبر هستند.

۵. نتیجه‌گیری

تحقق عینی و عملی چشم‌اندازهای کلان و برنامه‌ها و راهبردهای یک جامعه، بدون مجهز شدن به تفکر و علمی که بر مبانی زاویه فکری راهبرنده رشد - توسعه‌ای بنا شده باشد، امکان‌پذیر نیست. معرفت‌های تولیدی بشر چونان دانش تصمیم‌گیری راهبردی، مسیر و بستر حرکت و رشد جریان آینده‌نگاری راهبردی را هموار و ابزار حضور و نفوذ اهداف کلان و آرمان‌های تمدنی را در لایه‌ها و سطوح متفاوت اجتماعی با این رویکرد آینده‌نگار آسان می‌کنند؛ اما اساس تحقق عینی یک جامعه معیار راهبری توسعه‌ای و تمدنی مانند امام - امت و تمدن اسلامی بر زیرساخت‌های فکری، مبانی زاویه فکری و نظریه‌های علمی، مبتنی گشته و بدون آن‌ها، در حد مفاهیم کلان و بنیان‌های متافیزیکی باقی می‌ماند، بدون اینکه مجرای برای جریان مفاهیم در سطح نظریه‌های علمی و فکری در متن عینیت فردی، اجتماعی و تمدنی وجود داشته باشد. در این راستا، این پژوهش مبتنی بر شکل‌گیری تصمیم‌های راهبردی، در فضای جامعه‌ای که ادعای ورود جهان‌بینی اسلامی به دنیای اجتماعی مردم را دارد، با معرفی نمونه مبانی معرفت‌شناسی تصمیم‌گیری راهبردی قرآن‌بنیان، سعی در زمینه‌سازی برای تنظیم شبکه اندیشه‌ای و معرفتی (دانشی) تا سطح تجربی این دانش، مبتنی بر آموزه‌های قرآنی و بدین‌سان ظهور دانشی خودپژوه و قرآن‌بنیان در تفسیر و تدبیر جهان، حرکت و زندگی دارد. در این راستا، مبنی بر سازوکار ترکیبی روش دلالت‌پژوهی و منطق دلالت در سامان فرآوری شده فلسفه علم اصول و رهسپاری به یک منطق درون‌زای راهبری راهبردی، با استناد به سوره انفال کوشش شده است تا با استفاده از تحلیل تم و تحلیل محتوا، نمونه‌هایی از دلالت‌های مبتنی بر مبانی معرفت‌شناسی مرتبط با موضوع تصمیم‌گیری راهبردی فهم و تبیین شود. این مهم آغازگر یک راه بلند است که با تفسیر اجتهادی و رشد شناخت تمامی سوره‌های قرآن به سرانجام می‌رسد. حاصل فرآیند این پژوهش استخراج ۱۹۲ کد اولیه، ۱۴ مضمون پایه و ۶ مضمون سازمان‌دهنده، در ذیل مضمون دلالتی فراگیر مبانی معرفت‌شناسی تصمیم‌گیری راهبردی بود که در ادامه به اختصار به آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. نقش و کیفیت پیوستگی ادراکات حقیقی، اعتباری و وجدانی در تصمیم‌گیری راهبردی (شامل مضامین پایه‌ای: نقش ادراکات حقیقی و اعتباری در تصمیم‌گیری‌های راهبردی؛ نقش ادراکات وجدانی - شهودی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی؛ نقش منظومه ادراکات در تصمیم‌گیری‌های راهبردی)؛
۲. تبلور فاعل تصمیم‌گیرنده در جنبه نظری و کاربردی (شامل مضمون پایه‌ای فاعل تصمیم‌گیرنده و جنبه نظری و فاعل تصمیم‌گیرنده و جنبه کاربردی)؛
۳. دانش گفتمان‌آفرین تغییر و تحول در تصمیم‌گیری راهبردی (شامل مضامین پایه‌ای: جریان دانش نخبگانی اندیشه‌ای در تصمیم‌گیری راهبردی؛ دانش گفتمانی در تدبیر و مدیریت موقعیت؛ گفتمان در عرصه دانش عامه و امر فرهنگی - اجتماعی)؛
۴. جایگاه ارزش‌ها در تصمیم‌گیری راهبردی (شامل مضامین پایه‌ای: سطح گرایشی (در ساحت ایمان) در تصمیم‌گیری‌های راهبردی؛ سطح کنشی (در ساحت تقوا) در تصمیم‌گیری‌های راهبردی)؛
۵. منابع معرفت در تصمیم‌گیری راهبردی (شامل مضمون پایه‌ای: نقش و جایگاه وحی و شهود در تصمیم‌گیری‌های راهبردی و نیز نقش و جایگاه حس و عقل در تصمیم‌گیری‌های راهبردی)؛
۶. اعتبار منابع معرفت در تصمیم‌گیری راهبردی (شامل مضامین پایه‌ای: اعتبار منابع شهودی و حضوری در تصمیم‌گیری‌های راهبردی؛ اعتبار منابع حصولی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی).

پژوهش‌های حوزه تصمیم‌گیری راهبردی حاکی از بررسی این موضوع از زوایای مختلف است که برای نمونه و البته «به‌ندرت» در برخی از این آثار می‌توان ردپای زاویه فکری تصمیم‌گیری و به‌طور خاص تصمیم‌گیری راهبردی را پی‌گیری کرد؛ مهم‌ترین وجه تمایز آثار اشاره شده با این پژوهش در برداشت از مفهوم زاویه فکری و گزینش آن و نیز درون‌سازی روش شناخت قرآنی آن است. جست‌وجوی در آثار مختلف نشان می‌دهد این مفهوم گاه به مفهوم مدل یا الگو تقلیل یافته و از مفهوم اصلی خویش فاصله گرفته است. بدین‌سان نویسندگان

چنین آثاری با معرفی مدل‌های مرسوم تصمیم‌گیری مدعی ارائه زاویه فکری‌های تصمیم‌گیری شده‌اند که برای نمونه می‌توان به آثار آلن و کوتس (۲۰۱۲) [۹] و جی. گرس (۲۰۱۰) [۳۰] اشاره کرد.

در برخی از آثار نیز ترکیب چند نظریه یا مدل، در نقش زاویه فکری تصمیم‌گیری معرفی شده است، برای نمونه گلدف (۲۰۰۰) [۳۳] ترکیب سه حوزه ارزیابی ریسک، نظریه آشوب و مدیریت راهبردی را یک زاویه فکری جدید در تصمیم‌گیری می‌داند. این حوزه‌ها، مبنایی برای ارزیابی شرایط محیطی و انتخاب بدیل‌ها در تصمیم‌گیری هستند؛ اما نوع نگاه و تفکر حاکم بر نحوه ارزیابی ریسک، نظریه آشوب و مدیریت راهبردی است که سازنده زاویه فکری است و نه خود این عوامل.

برخی نیز مانند اوپنهاایمر و کلاسو (۲۰۱۵) [۶۰] ترکیب علوم شناختی با علم تصمیم‌گیری را زاویه فکری جدید در تصمیم‌گیری معرفی می‌کنند؛ در حالی که این علوم کمک شایانی به شناخت آنچه در پس ذهن تصمیم‌گیرندگان می‌گذرد، می‌کند؛ نمی‌توانند مبنایی برای شناخت زاویه فکری‌های تصمیم‌گیری باشند.

به این قرار، به نظر می‌رسد هنوز برداشت درستی از مفهوم زاویه فکری و کاربرد آن در این آثار نشده است. جایگزینی مفهوم زاویه فکری با مفاهیم دیگر یا رویکردهایی که خود بر اساس زاویه فکری شکل گرفته‌اند یا صرف ترکیب نظریه‌ها یا علوم دیگر با بحث تصمیم‌گیری راهبردی نمی‌تواند سامان جامع این مفهوم را پوشش دهد.

در پژوهش‌های اسلامی در حوزه مبانی زاویه فکری تصمیم‌گیری راهبردی با رویکرد اسلامی (قرآنی) نیز باید گفت، کاستی عظیمی در این بحث دیده می‌شود که لازم است تا علاقه‌مندان این حوزه، اهتمام جدی‌تری را پیشه راه سازند. در واقع، در پژوهش‌های با رویکرد اسلامی بیشتر می‌توان رد پای بحث زاویه فکری‌ها را در حوزه سازمان‌ها و مباحث کلی دانش مدیریت یافت که برای نمونه می‌توان به آثار دانایی فرد (۲۰۰۷) [۱۶]، گائینی و حسین‌زاده (۲۰۱۲) [۲۸]، دیالمه (۲۰۱۴) [۲۱]، کارگروه بنیادین مدیریت اسلامی (۲۰۱۹) [۷۴] و نیز گائینی (۲۰۲۰) [۲۹] اشاره کرد. اگرچه این نمونه آثار نیز ورود درون‌زای تفسیری و اجتهادی در عرصه قرآن‌پژوهی زاویه فکری نداشته‌اند. پژوهش‌های حوزه تصمیم‌گیری با رویکرد اسلامی نیز بیشتر به موضوعات مؤثر بر مبانی زاویه فکری یا منابع معرفتی آن (مانند تأثیر فرهنگ اسلامی بر تصمیم‌گیری (علوی، ۲۰۰۷) [۷] و گودرزی، ۲۰۰۷) [۳۴]، تأثیر عدالت بر تصمیم‌گیری (دهقانی و همکاران، ۲۰۱۲) [۱۹]، بررسی الگوهای اسلامی تصمیم‌گیری (رازینی و عزیز، ۲۰۱۵) [۶۴] و خاشعی، ۲۰۱۵) [۴۷] یا بررسی شهود در تصمیم‌گیری (رحمانی، ۲۰۱۶) [۶۳] و حدادزاده، ۲۰۱۸) [۳۵] اشاره کرده‌اند؛ اما هیچ‌کدام با وصف تفصیلی فلسفه دینی تا معرفت‌شناختی، با یک فرآوری درون‌زای روش‌شناخت، به تبیین کامل این بحث نپرداخته‌اند.

به مدد این دستاورد تازه معرفت‌شناختی در تصمیم‌گیری راهبردی، دستاوردهای کاربردی بهینه‌ای اتفاق می‌افتد که برای نمونه می‌توان به برخی از آن‌ها اشاره کرد:

۱. شکل‌گیری نظام دانشی ژرف‌تر در استناد به آموزه‌های دین (قرآن)، برای شکل‌گیری نظریه درونزای تصمیم‌گیری راهبردی و به این قرار تعیین هویتی نظریه و دانش تصمیم‌گیری راهبردی در جوامع اسلامی بر مبنای آموزه‌های دین (قرآن)؛
۲. شکل‌گیری نظام مفهومی و معارفی اصیل‌تر و جامع‌تر برای دانش مبنای تصمیم‌گیری راهبردی؛
۳. زمینه‌سازی درونزای برای فرآوری روش‌شناسی تفسیر و تدبیر تصمیم‌گیری راهبردی در همین نمونه معادله منطق دلالت و دلالت‌پژوهی در چارچوب علم اصول؛
۴. فرآوری بهینه نظام انگیزه‌ها در فرآیند تصمیم‌گیری راهبردی به مدد آن نظام بینشی برآمده از این معرفت‌شناسی درونزای دین‌شناخت؛
۵. زمینه‌سازی تصمیم‌گیری‌های راهبردی در حوزه طراحی ساختارهای سازمانی و اجتماعی و مهندسی مجدد آن‌ها و نیز فرآوری سرمایه اجتماعی بر پایه مبانی زاویه فکری قرآن‌بنیان؛
۶. توسعه و فرآوری تصمیم‌گیری‌های راهبردی در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و امنیتی مبتنی بر مبانی زاویه فکری قرآن‌بنیان؛
۷. تفسیر و تدبیر مسائل روز مانند مسائل حوزه روابط خارجی از چشم‌انداز مبانی زاویه فکری قرآن‌بنیان و اتخاذ تصمیم‌گیری‌های راهبردی بر همین مبنای؛

۸. جلوگیری از خلط زاویای فکری و بدین‌سان تناقض و تزاخم آن‌ها با یکدیگر در اجرای برنامه‌های سازمانی و به این قرار، ایجاد و حفظ تعادل در برنامه‌های سازمانی و اجتماعی اسلامی با اتخاذ تصمیم‌های راهبردی قرآن‌بنیان (در کارکرد موضع معین زاویه فکری)؛
 ۹. گسترش تنوع منابع معرفتی (وحی، عقل، نقل، شهود) در فهم مسائل برای تصمیم‌گیرندگان و اتخاذ تصمیم‌گیری راهبردی به مدد آن‌ها؛

در پایان، گفتنی است وجود فضای بین‌رشته‌ای‌ها و چندرشته‌ای‌ها یکی از ضروریات فهم و استنباط درست و به‌تبع آن اقدام هماهنگ در فضای کاوش‌های عقلانی و تولید دانش روز است. بدین‌سان کسانی که به امتزاج بین رشته‌های گوناگون دانشی راه داشته باشند می‌توانند فرآورنده آموزه‌های تازه‌ای در این عرصه باشند. دانش تصمیم‌گیری راهبردی نیز از این مهم مستثنا نیست. پیوند این رشته دانشی با علوم دینی از یک سو، درک و تحلیل سره‌تر و عمیق‌تری از نظام جامع زاویه فکری از فلسفه دین تا هستی‌شناسی تا روش‌شناسی و به‌طور خاص معرفت‌شناسی و تحلیل عینی‌نگر راهبردی از حوادث و مسئله‌ها و به‌تبع آن اقدامی شایسته‌تر، به تصمیم‌گیرندگان مسائل راهبردی می‌بخشد؛ و از سوی دیگر زمینه‌ساز تولید، فرآوری و تدوین نظریه و دانش تصمیم‌گیری راهبردی قرآن‌بنیان از سوی پژوهشگران این حوزه و بدین‌سان ارائه مدل‌های کاربردی خودویژه برای مدیران راهبردی، از چشم‌انداز جریان فکر دینی (قرآنی) در عینیت تحقیق و توسعه‌ای است.

محدودیت‌ها. بدیهی است که دستیابی به همه وجوه مبانی زاویای فکری تصمیم‌گیری راهبردی و از جمله معرفت‌شناسی آن حاجت‌مند بررسی کل قرآن کریم، به ویژه سور مدنی، به دلیل بررسی مسائل اجتماعی در این سوره‌ها و به‌طور کلی، قرابت موضوعات آن‌ها با دانش مدیریت راهبردی و به‌طور خاص تصمیم‌گیری راهبردی است. دستیابی به این مهم نیز نیازمند یک بازه زمانی میان‌مدت و اهتمام پژوهشگران متعدد و علاقه‌مند و متعهد به مباحث میان‌رشته‌ای است و بنابراین از عهده یک یا چند نفر در زمان کوتاه میسر نیست. با وجود این، نویسندگان پژوهش پیش رو، به اقتضای توان و زمان در اختیار و در وسع یک رساله و تحقیق، با انتخاب سوره انفال به عنوان نمونه، آغازگر این راه شده‌اند و امید است که این راه با همراهی سایر پژوهشگران تا دستیابی به هدف نهایی ادامه یابد. در این راستا پیشنهاد می‌شود تا پژوهشگران علاقه‌مند به این حوزه به سامان جامع مبانی زاویه فکری و در راستای آن، بررسی مبانی معرفت‌شناسی تصمیم‌گیری راهبردی در نظام تربیتی قرآن کریم - در تمام سوره‌های قرآن - برای سامان بخشی الگوی مفهومی این مبانی بپردازند. همچنین پیشنهاد می‌شود برای دستیابی به شبکه جامع مبانی زاویه فکری در فرآوری جنبه آینده‌نگار اجتهاد تفسیری، افزون بر مبانی هستی‌شناسی، سایر مبانی زاویه فکری تصمیم‌گیری راهبردی مانند مبانی هستی‌شناسی و روش‌شناسی در نظام تنزیلی قرآن کریم، برای جهت‌بخشی جریان تصمیم‌گیری راهبردی در متن فرآیند آینده‌نگاری راهبردی با تأکید بر نوع دادوستد این نظام با سامان تربیتی یادشده بررسی شود. در رساله «فهم مبانی زاویه فکری تصمیم‌گیری راهبردی از منظر قرآن»، مبانی هستی‌شناسی و روش‌شناسی نیز مورد بررسی قرار گرفته است که می‌تواند راهنمای کار پژوهشگران این حوزه باشد.

۵. تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه دوره دکتری حرفه‌ای مدیریت راهبردی مصوب و دفاع‌شده در دانشگاه تربیت مدرس است. نویسندگان بر خود لازم می‌دانند مراتب تشکر صمیمانه خویش را از حمایت مالی و معنوی مرکز تحقیقات استراتژیک توسعه (رشد) ابراز نمایند.

منابع

1. The Holy Quran
2. Abbaspoor, A. (2003). The status of decision making in management, searching for organizational decision, models and paradigms, *Kamal Management Journal*, (2&3), 29-56
3. Ahmad, M., Shah, S. Z. A., & Abbass, Y. (2021). The role of heuristic-driven biases in entrepreneurial strategic decision-making: evidence from an emerging economy. *Management Decision*, 59(3), 669-691. DOI:10.1108/MD-09-2019-1231
4. Akuchekian, A. (2021). *Hoda Interpretation. Limited printing*. Qom: Foundation for Religious Thought and Development Studies. [In Persian]
5. Akuchekian, A. (2021). *Advanced interpretive paradigmatic ijtehad*. Qom: Foundation for Religious Thought and Development Studies. [In Persian]
6. Akuchekian, A. (2021). *The system of Qur'anic revelation: a model of strategic futurism*. Qom: Foundation for Religious Thought and Development Studies. [In Persian]
7. Alavi, S. A. (2007). An Introduction to the Impact of Islamic Culture Components on Decision Making. *Management Thought*. (1), 35-58. [In Persian]
8. Alipour, M. & Hassani S. H. (2016). *The Ijtihad Paradigm of Religious Knowledge*, Qom: Research Institution of University and Seminary. [In Persian]
9. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
10. Calabretta, G., Gemser, G., & Wijnberg, N. M. (2017). The interplay between intuition and rationality in strategic decision making: A paradox perspective. *Organization Studies*, 38(3-4), 365-401.
11. Calabretta, G., Gemser, G., & Wijnberg, N. M. (2017). The interplay between intuition and rationality in strategic decision making: A paradox perspective. *Organization Studies*, 38(3-4), 365-401.
12. Camuffo, A., Gambardella, A., & Pignataro, A. (2022). Framing Strategic Decisions in the Digital World. *Strategic Management Review*. 4(2):127-160. DOI:10.1561/111.00000055
13. Chahardoli, A. & Delangiz, A. (2020). *Analyzing and understanding the implications of the four philosophical paradigms with an Islamic approach*, Tehran: University Publications and Higher Research Institute of National Defense and Strategic Research. [In Persian]
14. Danaeefard, H. (2010). The Paradigms in the Science of Organization and Management: A Comparative Approach to Ontology, Epistemology and Methodology, *Bimonthly Research and Academic Shahed University*, 14(26), 89-104. [In Persian]
15. Danaeifard, H. (2007). The Paradigms in the Science of Organization and Management: A Comparative Approach to Ontology, Epistemology and Methodology. *Bimonthly Scientific-research Journal of Shahed University*, 14(26), 89- 104. [In Persian]
16. Danaeifard, H. (2017). Methodology of Implication Research Studies in Social Sciences and Humanities: Foundations, Definitions, Importance, Approaches and Implementation Stages. *Humanities Methodology Quarterly*, 22 (86), 39-71. [In Persian]
17. Darling, J. R., & Seristö, H. T. (2004). Key steps for success in export markets: A new paradigm for strategic decision making. *European Business Review*. 16(1):28-43. DOI:10.1108/09555340410512394.
18. Dehghani, L., Shokrani, R. & Naghshineh Arjmand, H. (2012). Investigating the effect of perception of justice on managers' decision making based on Islamic teachings. *Two Scientific-research Quarterly Journals of Islamic Management*, 19(2), 35-64. [In Persian]
19. Dialameh, N. (2014). *The effect of divine unity on management knowledge*, Tehran: Imam Sadegh University. [In Persian]
20. Dialmeh, N. (2014). *The Impact of Monotheistic Worldview on Management Knowledge*. Tehran: Imam Sadegh University. [In Persian]
21. Ebrahimiyan, S. h. (1999). *Epistemology from the perspective of some Islamic and Western philosophers*, Qom: Qom Seminary Islamic publicity Office Publishing Center. [In Persian]
22. Elna A. Orlova (1982). Interaction Paradigms of Decision-Making, *International Political Science Review*, 3(2), 212-217.
23. Fadaei, G. (2016). *An inquiry concerning Ontology and Epistemology*, Tehran: Amirkabir publication.
24. Faiz, Q. (1999). Criteria for recognizing verses and surahs of Makki and Madani. *Articles and Reviews*, (66), 47- 68.

25. Foroutani, Z. (2019). *Fundamentals of Imam Khomeini's Strategic Decision-Making*, Tehran: Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute.
26. Forozandeh Dehkordi, L., Mahmoodi Meimand, M., Abesi, S., & Haddad Zadeh, M. (2015). Identifying factors and components of intuition in decision making in viewpoint of Holy Quran. *Quarterly Journal of Public Organizations Management*, 3(4), 75-91. [In Persian]
27. Gaeini, A. & Hoseinzadeh, A. (2012). Three positivist, interpretative and Hermeneutical paradigms in the studies about management and organization, *Rabord e Farhang*, (19), 103-138. [In Persian]
28. Gaeini, A. (2020). *The Epistemology of theories of organization and management*, Qom: Research Institute of Hawzah and University.
29. Gerras, Stephen J. (2010). Strategic leadership primer ,3rd Edition, United States Army War College, 35-47.
30. Goldoff, A. C. (2000). Decision-making in organizations: the new paradigm. *International Journal of Public Administration*, 23(11), 2017-2044.
31. Goodarzi, Gh. (2007). Image theory and strategic decision. *Management Thought*, (1), 93-109. [In Persian]
32. Haddadzadeh, M. (2018). Formulation of an Islamic model of intuition in strategic decision making. *Management in Islamic University*, 7(1), 179-199.
33. Hamidi Nia, T. (2017). The relationship between man's knowledge and faith with their actions from the perspective of Allameh Tabatabai and Allameh Jafar. Master Thesis. University of Tabriz. [In Persian]
34. Hamlin, D. (1995). *The history of epistemology, translated by Shapoor Etemad*, Tehran: The Institute of Human sciences and cultural studies. [In Persian]
35. Hassani, S. H. R. (2020). *Introduction to analytical paradigm of the practical knowledge*, Qom: Research Institute of the Hawzah and University. [In Persian]
36. Hossainzadeh Yazdi, M. (2017). *Comprehensive Inquiry in the depth of epistemology*, Qom: Hekmate Islami. [In Persian]
37. Hossainzadeh, M. (2000). *Foundations of the religious knowledge*, Qom: The Imam Khomaiini education and research institute. [In Persian]
38. Iman, M. T. & Kalateh Sadati, A. (2019). *Philosophy of Research in Social Sciences*. Tehran: SAMT and The Institute of Research and Development of Humanities. [In Persian]
39. Iman, M. T. & Kalateh Sadati, A. (2020). *Methodology of Humanities in Muslim Thinkers*, Qom: Research Institution of University and Seminary.
40. Iman, M. T. (2014). *Paradigm Evaluation of Development Plans of the Islamic Republic of Iran*. Qom: Research Institution of University and Seminary. [In Persian]
41. Javadi Amoli, A. (2014). *Tafsir Tasnim (Vols. 32 - 33)*, Qom: Asraa.
42. Karimi, sh. & Navabakhsh, M. (2019). Analysis of the concept of "subject" in discourse analysis approaches. *Iranian Journal of Social Development Studies*. 11 (2), 7-19. [In Persian]
43. Khanifar, H. & Muslimi, N. (2020). *Fundamentals and principles of qualitative research methods (Volume 1)*. Tehran: Negah Danesh Publications. [In Persian]
44. Khashei, V. (2015). A theoretical introduction to strategic decision-making based on wisdom. *Scientific-Research Quarterly of Islamic Management*, 23(2), 43-66.
45. Kordnaji, A. (2018). Strategic Thinking and Management. Theory and Practice. Tehran: Tarbiat Modares University. [In Persian]
46. Leiblein, M. J., Reuer, J. J., & Zenger, T. (2018). What makes a decision strategic? *Strategy Science*, 3(4), 558-573.
47. Lotfi, A. A. & Mirza, A. H. (2018). Approaches to theorizing decision-making verses in Islamic management resources. Two scientific-promotional Quarterly Journals of Quran and Science, 11 (20), 49-75. [In Persian]
48. Maarefat, M. H. (1992). *Teaching Quranic sciences. Translation: Abu Muhammad Vakili*. Tehran: Islamic Propaganda Organization. [In Persian]
49. Makarem Shirazi, N. (1993). *Tafsir Nemooneh (Vol. 7)*. Tehran: Islamic Library. [In Persian]
50. Mirzajani Bijarpasi, M. & Sadeghi Niri, R. (2020), Discourse of Quran against short measure, *Journal of the Holy Quran and Islamic Texts*, 11(42), 179-200. [In Persian]
51. Moallemi, H. (2010), *Looking at Epistemology in western philosophy*, Tehran: Research Institute for Islamic culture and thought. [In Persian]
52. Mohammadpour, A. (2019). *Method in Method (Second Edition). About the construction of knowledge in the humanities*. Tehran: Logos. [In Persian]

53. Naqipoorfar, V. A. (2004). *Essentials of Islamic management and its patterns*. Tehran: Publication of the Higher Institute of Management Education and Research and Planning. [In Persian]
54. Naseri Sadr, Z. (2020). The dialectic of enlightenment and human captivity. *Scientific and specialized journal of philosophy of religion, theology and religious research*, 2(3), 95-114. [In Persian]
55. Nazemi Ardakani, M. (2012). *Dynamic and transformational organization*, Tehran: Saqi. [In Persian]
56. Nooraie, M. (2008). Decision magnitude of impact and strategic decision-making process output: The mediating impact of rationality of the decision-making process. *Management Decision*. 46(4):640-655. DOI:10.1108/00251740810865102.
57. Oppenheimer, D. M., & Kelso, E. (2015). Information processing as a paradigm for decision making. *Annual review of psychology*, 66(1), 277-294.
58. Papulova, Z., & Gazova, A. (2016). Role of strategic analysis in strategic decision-making. *Procedia Economics and Finance*, 39, 571-579.
59. Qaraati, M. (2010). *Interpretation of Light (Volume 3)*. Tehran: Cultural Center for Quranic lessons. [In Persian]
60. Rahmani, N. (2016). Investigating the role of revelation in rational-intuitive decision making. *Two Scientific-specialized Quarterly Journals of Islam and Management*, 5(10), 29-52. [In Persian]
61. Razini, R. & Azizi, M. (2015). Designing a decision-making model with an Islamic approach. Tehran: *Islamic Management Quarterly*, 4(23), 100-73. [In Persian]
62. Rezaei Isfahani, M. A. (2009). *Mehr Quran Interpretation (Vol. 3)*. Qom: Research on Quranic Interpretation and Sciences. [In Persian]
63. Rezanejad, L. (2016). Producing and Logical Relationship in the real and conventional perceptions, *Sadra Magazine of Islamic Human Sciences*, 5(19), 82-89. [In Persian]
64. Sadeghi Tehrani, M. (1986). *Al-Furqan Fi Tafsir Al-Quran (Vol. 12)*. Qom: Islamic Culture. [In Persian]
65. Sadr, S.M. B. (1986). *The Science of Principles*, Nusratullah Hekmat, translator. Tehran: Amirkabir. [In Persian]
66. Sam Khanian, M. R., & Fayyaz, I. (2021). Explaining and criticizing the paradigmatic approach in Western educational thoughts. *Journal of Philosophical Investigations*, 14(33), 166-188. [In Persian]
67. Shakhshian, F. (2016). *Designing a strategic decision-making model with an Islamic approach*. (Doctoral dissertation). Payam e Noor University. Tehran Iran. [In Persian]
68. Steen, E. V. D. (2017). A formal theory of strategy. *Management Science*, 63(8), 2616-2636.
69. Tabarsi, F. (1993). *Tafsir Majma 'al-Bayyan fi Tafsir al-Quran (Vol. 4)*, Tehran: Nasser Khosrow. [In Persian]
70. Tabatabai, M. T. (1995). *Almizan Interpretation (Vol. 9)*. Qom: Qom Seminary Teachers Association, Islamic Publications Office. [In Persian]
71. The Fundamental Workgroup of Islamic Management (2019). *Comprehensive Map of Islamic Management (NAJMA)*. The Research Part. Qom: Qom University.
72. Tusi, M. (1986). *Al-Tebyan fi Tafsir al-Quran (Vol. 5)*. Arab Heritage Revival House. Lebanon: Beirut.
73. Yathribi, Y. (2011). *Interpretation of the Day (Vol. 3)*. Tehran: Amirkabir. [In Persian]